

Rapport 2

Literatuuronderzoek

Rapport 2

Literatuuronderzoek

Onderzoek met betrekking tot de relatie tussen (on)beschikbaarheid van bespeelbare ruimte, de mate van buitenspelen en de gevolgen daarvan op de fysieke, sociale, psychische en emotionele ontwikkeling van de Vlaamse kinderen en jongeren

Opgemaakt door de onderzoeker:

Johan Meire (Kind & Samenleving vzw.)

Inhoudstafel Literatuuronderzoek

1. Effecten van buitenspelen	34
1.1. (Buiten)spelen en de ontwikkeling van kinderen	34
Zintuiglijk-motorische ontwikkeling en fysieke gezondheid.....	35
1.2. Buitenspelen en groene/recreatieve ruimte	38
2. Externe factoren die het buitenspelen beïnvloeden.....	40
2.1. Sociale en maatschappelijke factoren	40
2.1.1 Aandeel kinderen in de bevolking is verminderd.....	40
2.1.2 Spiegelevolutie: verhoogde aanwezig van auto's	41
2.1.3 Minder braakliggend terrein.....	41
2.1.4 Verminderde actieradius van kinderen.....	41
2.1.5 Binnen spelen en institutionalisering van de kindertijd als groeiende concurrentie voor buitenspelen?.....	42
2.2. Gebruikerspatronen	43
2.2.1 Gender	43
2.2.2 Leeftijden	44
2.2.3 Etniciteit en socio-economische status.....	44
2.3. Woonomgevingen: gebruikspatronen	45
2.3.1 De algemene woonomgeving.....	45
2.3.2 Inrichtingselementen	46
2.3.3 Inplanting	48
3. Motieven om buiten te spelen	51
3.1. Belang en voorkeuren.....	51
3.1.1 Grootschalige bevestigingen.....	51
3.1.2 Diverse soorten speelruimte zijn complementair	52
3.1.3 Buitenspelen biedt meer mogelijkheden dan binnenspelen	53
3.1.4 Diversiteit: verschillende kinderen.....	53
3.2. Betekenisgeving	54
3.2.1 Sociale definitie van spelen en van ruimte bij kinderen.....	55
3.2.2. Actief betekenis geven aan een plek	55
3.3. Betekenisgeving van concrete speelruimtes.....	56
3.3.2 Groene ruimte en informele speelruimte.....	57
3.3.3 Stadscentrum of dorpskern.....	59
3.3.4 Tuinen.....	59
3.3.5 Formele speelterreinen en 'resident' zijn van een speelplek.....	60
3.4. Problemen om buiten te kunnen spelen.....	61
3.4.2 Niet mogen, niet durven	61
3.4.3 Formalisering en privatisering van de ruimte; verdwijnen van 'restruimte'	63
4. Hoe is het gesteld met het buitenspelen in Vlaanderen?.....	64
4.1. Een manifest gebrek aan onderzoek.....	64
4.2. Bovenlokale gegevens: institutionele factoren.....	65
4.3. Gegevens over buitenspelen.....	66
4.3.1 Enquête-onderzoek.....	66
4.3.2 Observatie-onderzoek: buitenspelen in Heusden-Zolder	67

1.Effecten van buitenspelen

Terwijl spelen door sommige auteurs net wordt gewaardeerd omwille zijn schijnbare nuttelosheid – spel dient *geen* duidelijk doel dat buiten zichzelf ligt – is er ook een tegengestelde, **'instrumentele' benadering van spelen**, die het belang van spelen legt in de waarde ervan voor de ontwikkeling van kinderen. Auteurs die de *effecten* van (buiten)spelen bestuderen, gaan meestal uit van dit instrumentele gezichtspunt. Op diverse vlakken in die ontwikkeling kunnen verschillende soorten spel op hun merites worden beoordeeld. Waar is spelen en buitenspelen allemaal goed voor, en zijn er ook soorten spel die negatieve effecten hebben? Wat is het gevolg van 'te weinig' spelen?

Wie pleit voor het belang van spelen (en van de tijd en de ruimte die kinderen daarvoor moeten krijgen), maakt meestal gebruik van deze instrumentele visie op spelen. Onderzoek naar de positieve (en negatieve) gevolgen van (buiten)spelen is daarom belangrijk om het belang van spelen te onderstrepen voor het beleid. Het haakt daarbij vaak in op de negatieve impact van bepaalde maatschappelijke problemen of trends (geweld, obesitas, commercialisering, het onder druk komen van speeltijd op school...).¹

De belangrijkste theoretici van de ontwikkeling van kinderen, hoe divers hun benadering ook is – psychoanalytisch (Erikson), cognitief (Piaget) of socio-cultureel (Vygotsky) – hebben allen de belangrijke plaats van spelen in de ontwikkeling van kinderen benadrukt. Vanuit hun invloed op de ontwikkelingspsychologie is een dominant discours ontstaan, zowel in de wetenschap als in de publieke opinie, waarin wordt aangenomen dat spelen bijdraagt aan de cognitieve, sociale, fysieke en emotionele ontwikkeling, en aan het welzijn van kinderen. Spel is gerelateerd aan ieder aspect van de persoonlijke ontwikkeling van kinderen (New Policy Institute 2002: 14). Door spel leren kinderen hun creativiteit te gebruiken, ontwikkelen ze hun verbeeldingsvermogen, en ontwikkelen kinderen hun fysieke, cognitieve en emotionele sterkte. En omdat spelen voor kinderen een welhaast continue activiteit is, is het een van de meest fundamentele contexten voor een positieve bijdrage op alle mogelijke aspecten van de ontwikkeling.

Hoewel er dus algemeen aangenomen wordt dat spelen en zeker buitenspelen heel positieve effecten heeft op de ontwikkeling en gezondheid van kinderen, moet worden vastgesteld **dat er maar weinig literatuur bestaat die deze aanname ook daadwerkelijk met harde cijfers kan ondersteunen** (zie ook de vaststellingen in New Policy Institute 2002: 4 en passim). Veel studies kampen met methodologische tekortkomingen (kleine steekproeven, correlaties aantonen zonder causaal verband...) en met een gebrek aan effectmetingen op lange termijn (die nochtans essentieel zijn om effecten op 'ontwikkeling' te meten). Bovendien blijft heel wat literatuur over spelen beperkt tot onderzoek bij zeer jonge kinderen.

Om geldige resultaten op te bereiken gebruikt het onderzoek over de effecten van spel kwantitatieve methoden op deze effecten te meten. Stratton en Leonard (2002) maten bijvoorbeeld de hartslag van kinderen om het energieverbruik tijdens de speeltijd van vijf- tot zevenjarige kinderen te vergelijken voor en na er op de speelplaats fluorescerende markeringen waren aangebracht. Deze markeringen leidden tot hogere hartslagen (een hoger energieverbruik).

Terwijl fysieke effecten van spelen en buitenspelen in principe exact te meten zijn, is het bestaan van andere effecten heel wat moeilijker hard te maken, zeker wanneer het bijvoorbeeld gaat om sociale ontwikkeling of welzijn. Goede sociale vaardigheden tijdens spelletjes op de speelplaats zijn een goede indicator voor goede bredere sociale competenties en voor een goede aanpassing aan de school (Pelligrini & Blatchford 2002), maar het is niet duidelijk of dit nu een causaal verband is of niet.

1.1.(Buiten)spelen en de ontwikkeling van kinderen

De waarde van spelen voor het individuele kind en zijn ontwikkeling zijn reeds in eerdere literatuuroverzichten samengevat (Tsao 2002; New Policy Institute 2002; en zie Lindstrand 2004 in de context van buitenspelen).

¹ Zie bijvoorbeeld het pleidooi van de American Academy of Pediatrics voor vrij spel (Ginsburg 2007) of de 'position papers' van de Association for Childhood Education International (Isenberg & Quisenberry 1988 en 2002), die zijn ontstaan vanuit een bezorgdheid dat spelen onder druk staat door een jachtige leefstijl en een toegenomen belang van het schoolcurriculum en parascolaire activiteiten.

Het is hier niet onze bedoeling om die literatuur uitgebreid te bespreken, ook omdat ze zelden over buitenspelen gaat maar over spelen in het algemeen, en heel vaak over jonge en zeer jonge kinderen. Literatuuroverzichten over de invloed van de fysieke omgeving op kinderen (Evans 2006) hebben dan weer weinig aandacht voor de invloed op (buiten)spelen. De literatuur met een therapeutische invalshoek laten we hier geheel terzijde.

Inderdaad is er in dit kader maar weinig specifiek onderzoek over *buitenspelen*: de effecten van spelen worden meestal meer in het algemeen besproken. Daarbij gaan zowel onderzoekers als ouders (Karsten et al. 2001; Bouw en Karsten 2004) er van uit dat buitenspelen, en zeker het ongestructureerde buitenspelen, de meest waardevolle, ontwikkelingsbevorderende spelvorm is. Buitenshuis spelen wordt immers als complexer gezien dan binnenshuis spelen, dat beperkt blijft tot de zeer vertrouwde leefomgeving van het kind. Buitenspelen geeft kinderen ontwikkelingsmogelijkheden die binnenshuis niet bestaan (Karsten et al. 2001: 64) en buitenshuis leren kinderen hun grenzen kennen en leren ze om te gaan met complexe of gevaarlijke situaties (New Policy Institute 2002: 17). In vergelijking met gestructureerde activiteiten of binnenshuis spelen geeft buitenspelen kinderen minder beperkingen met betrekking tot de motorische ontwikkeling, de cognitie en de ontwikkeling van sociale interactie: wanneer kinderen buitenspelen hebben ze meer ruimte dan wanneer ze binnen spelen.

Zintuiglijk-motorische ontwikkeling en fysieke gezondheid

Door te spelen leren kinderen hoe ze hun lichaam moeten gebruiken. De fysieke beweging in veel spel helpt in de ontwikkeling van de grove en fijne motoriek, coördinatie, kracht en vinnigheid. Spel is bovendien een sterk zintuiglijke, lichamelijke ervaring die kinderen hun eigen lichaam en de beleving ervan leert kennen. Meer in het algemeen en minder gebonden aan 'ontwikkeling' is spelen, en dan zeker buitenspelen, een vorm van lichaamsbeweging en lichaamssoefening die bevorderlijk is voor de gezondheid van kinderen. In de context van de groeiende bezorgdheid over overgewicht bij kinderen zijn de positieve effecten van actief spel op de fysieke conditie en gezondheid van kinderen belangrijk geworden in het stimuleren van spelen en in het vorm geven aan het beleid rond spelen.

Er is heel wat onderzoek bij volwassenen en kinderen dat aantoont dat fysieke beweging en sport heel wat positieve effecten hebben op de fysieke ontwikkeling en algemene gezondheidstoestand. Daarbij moet zeker worden opgemerkt dat fysieke activiteit en sport zeker niet noodzakelijk synoniem zijn met het spelen of het buitenspelen van kinderen. Toch kan aangenomen worden dat het aanmoedigen van vrij spel een bijzonder effectieve manier kan zijn om de fysieke activiteit van kinderen te vergroten, en om zo de gezondheid te bevorderen en de toenemende obesitasproblematiek in te dijken (Burdette & Whitaker 2005b; American Association of Pediatrics 2006).

Een onderzoek van Mackett en Paskins (2008) bij 195 Britse kinderen van 10 tot 13 jaar mat via accelerometers en activiteitendagboekjes de intensiteit en duur van de dagelijkse beweging. Deze studie toonde dat, afgezien van de lessen lichamelijke opvoeding, te voet naar school gaan en ongestructureerd spelen de activiteiten waren waarbij kinderen het meeste calorieën verbruikten.² Bovendien gaan kinderen vaker te voet naar de plaats waar ze spelen, terwijl ze naar georganiseerde vrijetijdsbestedingen veeleer per auto gebracht worden. Kinderen blijken buitenshuis tweemaal actiever te zijn (d.w.z. energie te verbruiken) dan wanneer ze zich binnenshuis – slapen niet meegerekend – bevinden.

De auteurs wijzen erop dat zowel wandelen als ongestructureerd spelen geen voorbereiding of speciale uitrusting vraagt, en dat dit ook inhoudt dat er tijdens de activiteit een langere tijd effectief bewogen kan worden dan tijdens een georganiseerde vrijetijdsactiviteit, waarbij er bijvoorbeeld eerst speciale kledij dient aangetrokken te worden of naar instructies dient geluisterd te worden (Mackett & Paskins 2008).

In een ander recent en methodologisch gelijkaardig onderzoek liet Mascha Reek een dertigtal 10- tot 12-jarige kinderen in twee Delftse wijken een week lang een stappenteller en GPS dragen, en bewegingsdagboekjes invullen.³ Gemiddeld zetten de kinderen zo'n 7000 stappen per dag; slechts tien procent van hen bewoog op alle wekdagen minstens 60 minuten al stappend of lopend; in het

² Er waren te weinig kinderen die naar school fietsten om hierover voldoende onderbouwde resultaten te rapporteren.

³ De beweegdagboekjes bleken echter niet goed ingevuld zodat de resultaten ervan niet bruikbaar waren. Ze lijken weinig aantrekkelijk en moeilijk om in te vullen. Bovendien is het taalgebruik zeer normatief: het boekje gaat uit van "Sport in Delft", draagt als boventitel "bewegen is gezond en leuk!" en is ingekleed als een "testje of je voldoende beweegt". De inleidende uitleg staat onder de kop "Regelmatig bewegen zorgt ervoor dat je je fit voelt, niet dik wordt en dat je hart het goed blijft doen!" (zie Reek 2008: 141-142).

weekend lag het aantal stappen beduidend lager. Regendagen bleken het aantal stappen significant te beïnvloeden, terwijl variabelen als geslacht, leeftijd, etnische achtergrond, voedingspatroon of overgewicht geen invloed bleken te hebben (Reek 2008: 84).

Zwitsers onderzoek (Hüttenmoser en Degen-Zimmerman 1995) vergeleek vijfjarige kinderen die woonden in een verkeerveilige omgeving met kinderen die in een verkeersonveilige omgeving woonden. De kinderen in de verkeerveilige omgeving, die zonder begeleiding konden buitenspelen, hadden meer springkracht, meer lenigheid en waren beter in staat om hun evenwicht te behouden dan de andere kinderen. Soortgelijke conclusies worden ook in andere onderzoek gevonden (Karsten et al. 2001: 66-69). Wanneer de Zwitserse studie echter van meer nabij wordt bekeken, is – zoals wel vaker – voorzichtigheid geboden, omdat de steekproef klein was en de culturele (en taal-) achtergrond van beide groepen verschilde.

Ook de opbouw van een speelplein is mede bepalend voor de spelletjes die kinderen doen, en heeft dus invloed op de motorische ontwikkeling en het concentratievermogen van kinderen. Een studie in Noorwegen (Fjørtoft 2004) laat zien dat een grotere fysieke diversiteit van een landschap – bijvoorbeeld een natuurlijke setting zoals een bos of een kunstmatige setting zoals een speeltuin – een positieve invloed heeft op de ontwikkeling en leerprocessen van kinderen. Wanneer kinderen vooral in natuurlijke (of ongestructureerde) settings spelen zullen ze zich motorisch gezien beter ontwikkelen dan wanneer ze vooral in kunstmatige (of gestructureerde) settings spelen.

Hierbij wordt ook een link gelegd naar **het meer algemene welzijn** van kinderen.

Burdette et al. (2004: 353) zien lichamelijke beweging als een strategie om de gezondheid en het welzijn van kinderen te verbeteren. In de eerste leerjaren van het basisonderwijs bewegen kinderen het meest gedurende ongestructureerd (informeel) buitenspelen. Volgens Burdette en Whitaker (2005b: 46) kan het spelen bijdragen aan het welzijn van kinderen. Over het algemeen doelt men hierbij voornamelijk op obesitas-gerelateerde problemen, maar volgens Burdette betreft het 'welzijn van kinderen' meer dan alleen de fysieke gezondheid. De aanpak van obesitas-gerelateerde problemen zal meer succes hebben wanneer fysieke activiteiten en oefeningen gepromoot worden door 'spel'.

Ongestructureerd spel is ook bevorderlijk voor het emotioneel welzijn van kinderen omdat het stressverminderend werkt. Ook komen depressie en agressiviteit minder voor wanneer er voldoende tijd is voor ongestructureerd spel. Dit is desalniettemin zelden onderwerp van onderzoek (Burdette & Whitaker 2005b: 47-48).

Terwijl reeds voldoende is aangetoond dat zelfs een kort verblijf in een groene omgeving voor volwassenen een positieve invloed heeft op de stemming, is dit voor kinderen nog niet of nauwelijks aangetoond (van den Berg e.a. 2006: 38), en een dergelijk effect kon ook niet worden gevonden in het onderzoek van van den Berg e.a. (2006: 60).

Kinderen die negatief scoren in hun motorische ontwikkeling hebben vaak ook slechtere scores voor de andere aspecten van de persoonlijke ontwikkeling zoals zelfvertrouwen, concentratie en sociale contacten. Buitenspelen hangt samen met spiergroei, fysieke conditie en weerbaarheid van kinderen (Karsten et al. 2001:66-69).

Ongeacht een geringe statistische onderbouwing zijn Burdette en Whitaker (2005a: 661) van mening dat het welzijn van kinderen verbeterd wordt door een toename van buitenspelen en het creëren van veilige buurten.

Emotionele en psychologische ontwikkeling, en het belang van omgaan met risico's

Spelen helpt kinderen in het begrijpen van en omgaan met hun emoties. Situaties vol stress worden door kinderen 'herspeeld' en aldus verwerkt via hun spel, kinderen kunnen in hun spel diverse rollen aannemen en zo complexe ervaringen beter begrijpen,... Ook hier zijn effecten vaak moeilijk echt aan te tonen, en bovendien valt in deze context minder specifiek te verwijzen naar het belang van buitenspelen. We kunnen wel wijzen op de hierboven besproken relatie tussen fysieke beweging en het algemeen welzijn van kinderen.

Daarnaast is het zo dat vooral het buitenspelen in de publieke ruimte altijd kan betekenen dat je met iets onverwachts, onvertrouwd of ronduit gevaarlijks wordt geconfronteerd. Voor een deel maakt dat net het leuke uit aan buitenspelen. Risico en daarmee omgaan, is inherent aan spelen, én aan de betekenisgeving ervan. Kinderen houden van de fysieke en emotionele sensaties die angst kunnen teweeg brengen, de trots die het overwinnen van angst met zich meebrengt, het ontwikkelen van fysieke mogelijkheden, het opdoen van nieuwe ervaringen, gevoelens van onafhankelijk en vrijheid (Coster & Gleave 2008: 14-19). Ze kiezen er dan ook regelmatig voor om risico's te nemen: dingen te

doen die ze nog niet eerder deden, de controle over zichzelf tijdelijk op te geven door heel snel te bewegen of heel hoog te klimmen (Stephenson 2003).

Risico's worden echter niet alleen 'genomen'. Ze worden in één beweging ook in zekere mate beheerst (Christensen & Mikkelsen 2008). Als je je blootstelt aan risico's, ga je meteen ook om met je kunde om de onverwachte – plezierige of pijnlijke – gevolgen van de situatie te beheersen. In spel zit dat heel sterk: hoe ver ga je, waar ligt de grens? Daarom is omgaan met risico's (onder meer in spelen) een belangrijk onderdeel van het sociaal leren van kinderen.

Sociale ontwikkeling

In hun spel interageren kinderen met andere kinderen (of met volwassenen) op hun kind-eigen wijze. Spelen is een van de centrale sociale arena's van kinderen. Het eigen spel van kinderen leert hen hoe in groep te werken, te delen en te onderhandelen, conflicten op te lossen en voor zichzelf op te komen (Ginsburg 2007: 183). De spelletjes die bijvoorbeeld op de speelplaats worden gespeeld bieden een duidelijk kader voor sociale interactie en samenwerking, ook voor interactie tussen kinderen die elkaar niet kennen. Aan het begin van het schooljaar ondersteunen spelletjes nieuwe sociale contacten: iemand uitnodigen om mee te spelen, legt een nieuwe sociale relatie (Pellegrini & Blatchford 2002).

Veel sociale vaardigheden worden op jonge leeftijd ontwikkeld, en dit leerproces kan gecultiveerd worden door ongestructureerd spel (Burdette & Whitaker 2005b: 47-48). Bij jonge kinderen (2 tot 5 jaar) blijken de meer complexe spelvarianten meer voor te komen in een buitenomgeving dan in een binnenomgeving (Sook-Young et al. 2001); de binnenruimte was wel een klaslokaal en de auteurs geven zelf aan dat de invloed van de specifieke omgevingen beter moet bestudeerd worden.

Buiten ontmoeten kinderen andere kinderen en zo leren zij rekening te houden met die anderen. Kinderen leren buiten te communiceren en onderhandelen met andere kinderen (Hartle et al. 1994). Ze maken spelregels, werken samen of concurreren met elkaar om de macht. In rollenspel kunnen diverse identiteiten en sociale relaties worden uitgetoetst, terwijl spelletjes met regels kinderen meer inzicht geven in 'juist' en 'fout' en leren omgaan met winst en verlies. Wanneer kinderen niet buiten kunnen spelen bestaat een grote kans dat ze in een sociaal isolement komen (Burdette & Whitaker 2005b: 47-48; Bouw en Karsten 2004:150-151; Karsten et al. 2001:70-76).

Cognitieve ontwikkeling en leren

In hun spel leren kinderen op een informele manier. Spelen impliceert vaak een vorm van 'probleem oplossen' en van 'trial and error': belangrijke manieren om actief te leren en zich intellectueel te ontwikkelen.

Spelen en wetenschap zijn in die zin met elkaar verbonden dat ze beide een groeiend begrip van de wereld nastreven. Vooral tussen spelen en experimenteren is er vaak slechts een dunne lijn, want beide verkennen mogelijke werelden en proberen daar controle op uit te oefenen (Stone 2004).

Kinderen leren veel door anderen te observeren en te imiteren, iets wat voortdurend te zien is in spel, en wat bevordert wordt door spel in groepen van kinderen met diverse leeftijden. Kinderen leren van oudere kinderen, die de jongere kinderen helpen (Stone & Lozon 2004).

Spel is ook belangrijk voor de ontwikkeling van de hersenen (Ginsburg 2007:183): kinderen die veel (buiten)spelen hebben een betere hersenontwikkeling en leervermogen dan kinderen die weinig en/of binnen spelen (New Policy Institute 2002: 20). Recent hersenonderzoek wijst bovendien op het belang van de emoties die uit spel voortkomen, en acht dit belangrijker dan het verwerven van cognitieve of motorische vaardigheden (Lester & Russell 2008). In spel kunnen primaire emoties zoals vreugde, angst, woede, verdriet of walging worden uitgedrukt op een vrij veilige manier – zonder vérstrekkende gevolgen – én kunnen regels in het spel tegelijk zorgen voor de controle op die emoties. Die regels worden onderbouwd door meer sociale, secundaire emoties, zoals trots, schaamte of meevoelen. Pure woede kan in een spelcontext 'competitie' worden, bijvoorbeeld in de vorm van schijngevechten (Sutton-Smith 2003).

In een Amerikaans onderzoek onder 500 docenten en 800 ouders beweerden 90% van de leraren en 80% van de ouders dat fysiek actieve kinderen beter in staat zijn om zich te concentreren – en dus om te leren – dan inactieve kinderen. In empirisch onderzoek bij kinderen zelf, daarentegen, vonden van den Berg e.a. (2006: 60) geen verbetering van de concentratie voor en na het spelen (buiten en binnen), mogelijk omdat de kinderen sowieso niet echt in een vermoeiende of stressvolle situatie verkeerden en er dus weinig 'concentratiewinst' te boeken was.

Conclusie

Alle geraadpleegde literatuur volgt het dominante discours over spelen en lichamelijke beweging: spelen en lichamelijke beweging hebben een positieve invloed op de cognitieve, sociale, fysieke en emotionele ontwikkeling en welzijn van kinderen. Buitenspelen en informeel (ongestructureerd) spel

hebben – in vergelijking met binnenspelen en/of gestructureerde spelactiviteiten – een meerwaarde voor de persoonlijke ontwikkeling van kinderen. Bij kinderen die veel buitenspelen wordt een betere motorische ontwikkeling geconstateerd dan bij kinderen die vooral binnenspelen. Daarbij is buitenspelen ook een sociale aangelegenheid waar kinderen leeftijdsgenoten ontmoeten, waar ze met andere kinderen moeten communiceren, onderhandelen, spelregels vastleggen en soms ruzie maken. Dit zijn allemaal sociale vaardigheden die later in het leven ook van belang zijn. Het blijkt wél bijzonder moeilijk te zijn om de bovengenoemde effecten op een geldige manier te meten, zodat er ondanks de algemene overtuiging dat buitenspelen op heel wat vlakken positief is voor de ontwikkeling van kinderen, nog weinig materiaal voorhanden is dat die aanname écht hard maakt (vgl. New Policy Institute 2002).

1.2. Buitenspelen en groene/recreatieve ruimte

In vergelijking met binnenspelen zou buitenspelen samengaan met meer gevarieerd spel – zeg maar: ook meer creatieve vormen van spel, zoals constructiespel en fantasiespel – en tot meer sociaal en, door de doorgaans grotere en complexere ruimte buiten, tot meer fysiek actief spel (cf. Lindstrand 2004). Vooral natuurlijke buitenruimtes bieden kinderen meer motorisch en sociaal complexe speelmogelijkheden of 'affordances' dan andere omgevingen en worden ook daarom door kinderen zo gewaardeerd (Heft 1988, Kyttä 2002).⁴ Dat buitenspelen ook werkelijk 'waardevoller' (complexer en fysiek actiever) spel stimuleert, is echter nog niet onderbouwd met veel systematische onderzoeksgegevens.

Wellicht zijn buitenspelen en binnenspelen vooral als complementair te zien. Kinderen die veel buitenspelen spelen vaak ook veel binnen (zie punt 2.1.5). Creatief spel is bovendien niet zomaar alleen met buitenspelen verbonden. De als heel veilige en heel vertrouwd beleefde wereld van 'binnen thuis' zet – mede door de aanwezigheid van speelgoed, meubels, ... – zeker jonge kinderen vaak juist sterk aan tot constructiespel en fantasiespel.

De aard en kwaliteit van de buitenruimte speelt hierbij natuurlijk een grote rol. Onderzoek van de NDO (1984) in diverse woonomgevingen observeerde meer verscheidenheid van spel in 'kwaliteitsvolle' publieke buitenruimte, vergeleken met minder kwaliteitsvolle publieke ruimte (zie punt 2.3.2).

Er bestaat tevens enig onderzoek over het effect van spelen in een groene, natuurlijke omgeving, vergeleken met het spelen in een meer klassieke speelomgeving.

In een vaak geciteerde studie liet Fjørtoft (2004) kinderen van 5 tot 7 jaar een heel schooljaar lang elke dag 1 à 2 uur vrij spelen in een bos, terwijl kinderen uit twee andere kleuterscholen speelden op hun (betegelde) schoolspeelplaats. De motorische ontwikkeling van de kinderen werd gemeten via de European Test of Physical Fitness (EUROFIT). Bij de kinderen die speelden in de natuurlijke omgeving bleek de motorische ontwikkeling op bijna alle vlakken beduidend vooruitgegaan te zijn, terwijl dat in de controlegroep slechts op enkele punten het geval was. Jammer genoeg kwamen beide groepen uit andere scholen en hadden ze een andere achtergrond én werden de kinderen die op de schoolspeelplaats bleven spelen niet extra aangemoedigd om te spelen, zodat de vergelijking toch niet helemaal opgaat.

In hun onderzoek gingen van den Berg e.a. (2007) na of 7- tot 9-jarige kinderen anders speelden in een avontuurlijke natuurspeeltuin dan in een niet-natuurlijke binnenomgeving, i.c. een sporthal. Dit gebeurde via observaties en stappentellers. Anders dan bij Fjørtoft ging het hier om een studie op zeer korte termijn.

De hypothese dat de natuurlijke omgeving meer soorten spelgedrag zou laten zien, werd bevestigd. Het spelgedrag in natuurspeelplein 'de Woeste Weide' was zeer gevarieerd: functioneel (35%; objecten gebruiken zoals bedoeld), exploratief (28%; intens kijken of luisteren), constructief (26%), dramatisch (8%), spelletjes met regels (3%). In de sporthal was het beeld eenzijdiger: functioneel (51%; bijvoorbeeld klimrek of touwen gebruiken) en spelletjes met regels (43%; bijvoorbeeld

⁴ De term affordances, geïntroduceerd door James Gibson, wordt onder meer door omgevingspsychologen gebruikt in verband met de speelmogelijkheden (play affordances) die een bepaalde omgeving in zich draagt (en die door kinderen al dan niet gerealiseerd worden). Zie bijvoorbeeld Heft (1988) en Kyttä (2002).

voetballen), en heel beperkt exploratief en dramatisch (telkens 3%). Constructief spel werd er niet geobserveerd. De vaak als 'belangrijkst' bestempelde want meer creatieve vormen van spelgedrag, zoals constructief en dramatisch spel, worden dus meer waargenomen in de natuurlijke omgeving.⁵

De studie van van den Berg e.a. is, hoewel kleinschalig en slechts op korte observaties gebaseerd, methodologisch sterker dan veel ander onderzoek, omdat de geobserveerde kinderen uit dezelfde klas kwamen en willekeurig in (experimentele- en controle-)groepen werden verdeeld en omdat elk kind bovendien in beide omgevingen speelde. Helaas worstelt het onderzoek met een belangrijke tekortkoming die zit in de specifieke omgevingen die werden vergeleken: een avontuurlijk natuurspeelplein enerzijds en een sporthal anderzijds. De verschillen in speelgedrag zijn mogelijk niet (enkel) te verklaren door het verschil tussen een natuurlijke buitenomgeving en een niet-natuurlijke binnenomgeving, zoals van den Berg e.a. hadden vooropgesteld, maar door de specifieke 'affordanties' van beide omgevingen: de mogelijkheden die in een omgeving aanwezig zijn om bepaalde activiteiten uit te voeren. De sporthal bood nu eenmaal nauwelijks mogelijkheden tot constructief spel en zet als omgeving aan tot sportactiviteiten (spelletjes met regels), zeker voor jongens. Dat jongens méér stappen bleken te zetten in de sporthal dan in de Weide, en meisjes net minder, heeft niet zozeer met buiten- en binnenomgevingen van doen, maar met de verschillende affordanties: jongens voetballen in de sporthal en zetten dus erg veel stappen; meisjes hingen vaak aan de touwen in de sporthal en zetten dus veel minder stappen.

Enkele studies kijken naar de feitelijke aanwezigheid van groene of recreatieve ruimte in de buurt, en koppelen dit aan de lichaamsbeweging (niet noodzakelijk spel!) van kinderen.

Zo gingen Roemnick e.a. (2006) de lichamelijke activiteit na van 4- tot 7-jarige kinderen uit New York die minstens 14 uur per week naar televisie keken. Terwijl de beschikbaarheid van parkgebied en van recreatieve voorzieningen in de buurt wél positief gecorreleerd was met de lichamelijke activiteit van de kinderen, varieerde die activiteit niet met het aantal televisies in de woning of met tijd die aan tv-kijken werd besteed.

Een vergelijkbaar resultaat werd bereikt in een meer grootschalige studie bij Amerikaanse meisjes van 11 tot 14 jaar (Cohen e.a. 2006). De aanwezigheid van parken in de buurt – vooral op minder dan 500 meter van huis – hing samen met meer lichamelijke activiteit, zelfs in lineaire zin: elk bijkomend park in de buurt ging telkens weer samen met meer lichamelijke activiteit.

In deze studies wordt wel niet gedefinieerd waar de kinderen precies die lichaamsbeweging opdoen: is dat effectief in de groene of recreatieve zones zelf, of nemen kinderen met veel dergelijke gebieden in de buurt over het algemeen meer lichaamsbeweging?

Opnieuw dient vastgesteld te worden dat de het moeilijk blijkt om de effecten van – dit keer – buitenspelen in een natuurlijke, groene omgeving daadwerkelijk aan te tonen.

In principe zijn deze effecten aan te tonen in quasi-experimenteel onderzoek, zoals dat van Fjørtoft (2004) en van den Berg e.a. (2007). Maar...

- Dit onderzoek zegt, door zijn kunstmatig (geforceerd) karakter, evenwel niets over het feitelijk gebruik van plekken (m.i.v. belangrijke criteria als de bereikbaarheid, aantrekkelijkheid, sociale veiligheid...)
- Het bestaande onderzoek blijkt methodologische of theoretische tekortkomingen te tonen, terwijl een experimentele opzet juist zeer rigide moet zijn om de beoogde hypothesen te testen.
 - o Fjørtoft (2004) werkte met reeds vooraf verschillende groepen (klassen uit verschillende scholen) die daarom niet op een geldige manier als experimentele- en controlegroep konden fungeren; bovendien werd enkel de 'experimentele' groep méér aangemoedigd om te spelen.
 - o van den Berg e.a. (2007) beoogen conclusies te trekken over verschillen tussen spelen in de (natuurlijke) buitenruimte en de (niet-natuurlijke) binnenruimte, maar hun resultaten zijn zeer sterk gebonden aan de twee particuliere ruimtes (en de daarbij horende 'affordanties') waarin het onderzoek plaatsgreep.

Onderzoek in natuurlijke settings (zoals woonomgevingen) kan wél spreken over de feitelijke situatie en het werkelijke gebruik van plekken. Maar...

⁵ Verder bleek het spel in beide omgevingen in even sterke mate sociaal van aard te zijn, bleek het spelen hoogstens in zeer geringe mate tot een betere concentratie te leiden, en bleek het spelen in beide omgevingen geen effect te hebben op de algemene stemming van de kinderen, die sowieso niet gestressed aan het spel begonnen, zodat daar geen grote veranderingen mogelijk waren.

- Vergelijkingen tussen verschillende buurten of plekken impliceren ook altijd vergelijkingen tussen andere kinderen (met andere achtergronden) en andere omstandigheden (bijvoorbeeld autonoom spelen in de eigen buurt versus op bezoek zijn in een park, samen met de ouders).
- Bovendien is de relatie tussen de woonomgeving en feitelijk gedrag van kinderen (b.v. meer lichaamsbeweging wanneer er veel parken in de buurt zijn) soms wel degelijk vast te stellen (cf. Roemnic e.a. 2006; Cohen e.a. 2006; Reek 2008), maar deze relatie is niet als causaal verband hard te maken.

De genoemde beperkingen nemen niet weg dat er in het bovengenoemde onderzoek veel interessante en relevante vaststellingen gemaakt zijn. Als er kan vastgesteld worden dat meer groen in de buurt haast lineair samenhangt met de lichaamsbeweging van kinderen, dan is dat een belangrijke vaststelling, of die beweging nu gebeurt in de parken zelf, dan wel in de bredere omgeving (Cohen e.a. 2006).

2. Externe factoren die het buitenspelen beïnvloeden

Kinderen mogen dan wel ‘overall’ spelen, er zijn ook los van de interne motivatie van kinderen heel wat factoren die de mate of de variatie waarin zij spelen, beïnvloeden. In dit hoofdstuk gaan we in op deze ‘externe’ factoren, en omdat wij ons in dit project richten op het spelen van kinderen in de publieke ruimte, staat (onderzoek naar) de **woonomgeving** hier centraal. Het is immers in de eigen woonomgeving dat kinderen overwegend buitenspelen; het is ook op factoren daarbinnen dat het beleid greep kan hebben.

Hieronder wordt vooral Nederlands en Vlaams onderzoek met een sociaal-geografische inslag besproken; een relatief beperkt maar voor de opzet van dit project wel zeer relevant veld.

Deze studies analyseren een aantal factoren in de woonomgeving zoals de beschikbaarheid, inrichting en inplanting van de bespeelbare publieke ruimte, en koppelen dit aan het feitelijk gebruik van die ruimte door kinderen. Zo worden dus, voornamelijk via observaties, *gebruikspatronen* geïdentificeerd (punt 2.3): hoe of hoeveel wordt er gespeeld in welke omgeving? Tegelijk worden die bevindingen ook gelinkt aan de diversiteit van kinderen (naar gender, leeftijd, etniciteit en socio-economische status). Zo kunnen zij dus ook *gebruikerspatronen* identificeren (punt 2.2): hoe of hoeveel wordt er gespeeld door welke kinderen?

Allereerst gaan we evenwel in op enkele meer algemene sociale en maatschappelijke trends die een grote invloed hebben op het buitenspelen van kinderen in hun woonomgeving.

2.1. Sociale en maatschappelijke factoren

De literatuur over de invloed van de woonomgeving op het spelen van kinderen wijst, los van de fysieke en sociale kenmerken van specifieke woonomgevingen, op een aantal sociale en maatschappelijke factoren en trends die een invloed hebben op deze relatie.

2.1.1 Aandeel kinderen in de bevolking is verminderd

Verschillende auteurs wijzen op het sterk afgenomen aandeel van kinderen in de totale bevolking. Een belangrijke en logische reden waarom er minder buiten gespeeld zou worden dan enkele decennia geleden, kan dus zijn dat er eenvoudigweg heel wat minder kinderen zijn. Het is dan ook normaal dat er minder kinderen in de woonomgeving buitenspelen.

Dit is een demografische trend die evenwel méér inhoudt dan een afnemen van het loutere aantal (potentieel buitenspelende) kinderen en hun aandeel in de bevolking.

Een eerste gevolg is dat, logischerwijs, de grotere groepen waarin kinderen vroeger vaak speelden, quasi uit het straatbeeld zijn verdwenen. Daarmee is ook leeftijds-gemengd spel waarschijnlijk sterk verminderd.

Een tweede gevolg is dat de buitenruimte minder bruikbaar wordt. Minder kinderen in de woonomgeving betekent immers dat je als kind minder kans hebt om ‘toevallig’ andere kinderen te

ontmoeten om mee buiten te spelen. Dat verkleint de speelwaarde van de buitenruimte (Bouw & Karsten 2004; Van Andel 1985). Dit is des te sterker een negatieve trend voor kinderen zonder broers of zussen: kinderen die alleen thuis zijn spelen minder buiten (Bouw & Karsten 2004). In het onderzoek van Bouw en Karsten over drie Amsterdamse buurten bleek dat kinderen niet altijd meer rekenen op het 'toevallig' treffen van andere kinderen op straat. Als kinderen uit de tuinwijk Nieuwendam zich vervelen gaan ze naar buiten: dan komen ze misschien wel iemand tegen. Maar in de andere wijken gaan de kinderen eerder naar *binnen* als ze zich vervelen. In de armere, multiculturele Indische buurt is het beeld hieromtrent erg verscheiden.

Overigens zijn die toevallige ontmoetingen niet zo toevallig: in de tuinwijk hebben de kinderen een goed uitzicht van binnen het huis naar de straat en de veldjes tussen de huizen: ze *zien* dus meteen als er andere kinderen op straat zijn.

Bij deze trend is wel een nuancering op zijn plaats. Met name in de meer gekleurde stadswijken – waar allochtonen, lagere socio-economische status én grote gezinnen sterk samengaan – wonen vaak wél veel kinderen. Zij zijn dan ook zichtbaar aanwezig op straat, een aanwezigheid die geïntegreerd is in de rest van het buurtleven. “In de wijken met etnische minderheden bruipte het in de zomeravonden van het leven terwijl in de “Belgische” wijken alles stil en rustig was,” zo stelde Jennen vast in haar observaties van spelgedrag in Heusden-Zolder (2006: 97).

2.1.2 Spiegelevolutie: verhoogde aanwezigheid van auto's

Niet alleen de verminderde aanwezigheid van andere kinderen maakt de buitenruimte minder bruikbaar en aantrekkelijk voor kinderen: ook de sterk toegenomen aanwezigheid van auto's doet dat (Bouw & Karsten 2004). Bouw en Karsten vergelijken de evolutie van het aantal kinderen en het aantal auto's in Amsterdam in 1950, 1975 en 2000:

Aantal auto's en aantal kinderen (0-12) in Amsterdam in verschillende jaren

	1950	1975	2000
aantal kinderen	186.245	113.139	102.742
aantal auto's	16.143	192.436	227.540

In vergelijking met enkele decennia geleden moet een steeds kleiner wordend aantal kinderen de publieke ruimte dus delen met een toenemend aantal auto's (Bouw en Karsten 2004: 57-60). Kinderen kunnen nog wel heel wat spelletjes doen op straat, maar buitenspelen is hoe dan ook niet meer zo vanzelfsprekend een halve eeuw geleden.

Ouders wijzen in dit verband, in de vergelijking met hun eigen kindertijd, zelf niet in de eerste plaats naar de toegenomen verkeersonveiligheid, maar naar het verkeer dat het spel verstoort en bemoeilijkt, en naar de geparkeerde auto's die potentiële speelruimte innemen of die het spel belemmeren (van der Spek & Noyon 1993).

2.1.3 Minder braakliggend terrein

Ouders wijzen er ook op dat er steeds minder braakliggend terrein voorhanden is waarop kinderen kunnen spelen (van der Spek & Noyon 1993). Ook bouwterreinen zijn geen toegankelijk en avontuurlijk speeldomein meer. Juist omdat braakliggend terrein door niemand geclaimd wordt, kunnen kinderen het als 'hun' terrein inpalmen. Kinderen zelf betreuren het verdwijnen van dergelijke terreintjes (zie punt 3.4.3). Voor de meeste Amsterdamse kinderen blijkt 'avontuur' een vaag begrip dat ze eerder met de vakantie associëren maar waar ze in de eigen buurt geen ervaring mee hebben (Bouw & Karsten 2004). Een uitzondering daarop vormt Tuindorp Nieuwendam, waar kinderen in de buurt rietlanden, dijken en een brug hebben: verboden terrein, 'waar je nog nooit geweest bent', waar je hutten kan bouwen.

2.1.4 Verminderde actieradius van kinderen

Over het algemeen erkennen ouders het belang van buitenspelen voor het welzijn van hun kinderen. Maar wanneer zij het aanbod aan speelgelegenheden in de publieke ruimte onvoldoende en/of

onveilig vinden, zullen zij hun kinderen minder vrijheid geven om buiten te spelen. Ouders zullen bijvoorbeeld de mobiliteit van hun kinderen beperken uit angst voor verkeer, vreemden, drugs, pestende kinderen en rondhangende tieners (New Policy Institute 2002: 18-19 en 35; Burdette et al. 2005a:657; Veitch et al. 2006: 384-387; Ginsburg 2007: 185). Kinderen delen die bezorgdheid voor sociale en verkeersonveiligheid in belangrijke mate (Meire 2005; Petermans & Zwerts 2006).

Misschien wel vooral door die bezorgdheden is de actieradius van kinderen – de afstand die zij van thuis uit zelfstandig en zonder toezicht mogen afleggen – doorheen de tijd sterk afgenomen (Hillman e.a. 1990). Er is een groot verschil tussen autonomie van kinderen en van hun ouders-toen-die-nog-kind-waren. Die toenmalige grote actieradius had veel te maken met het aanwezige toezicht van anderen. In de door Bouw en Karsten bestudeerde Amsterdamse tuinvijk noemen ouders heel veel concrete verboden plekken, maar dat geeft toch nog een grote actieradius: de instructies zijn heel duidelijk en je mag zonder problemen doorsteken naar andere straten (Bouw & Karsten 2004). Het Vondelpark is voor de kinderen uit de Van Breestraat in het Amsterdamse Museumkwartier dichtbij, maar er is geen verbod van de ouders, want dat je er onbegeleid heen gaat is gewoon niet aan de orde: je moet een drukke weg over, en dat mag niet alleen. In de armere, multiculturele Indische buurt is het territorium erg klein: alleen de eigen woning wordt als echt veilig beschouwd. Dat komt ook omdat de scheiding tussen privé en publiek in de Indische wijk zo rigoureuus is – in de andere wijken loopt dat wat meer door elkaar (veldjes, voortuin...). Al zijn er ook hier kinderen die veel vrijheid hebben.

Zoals we verderop nog zullen benadrukken, is de bereikbaarheid van bespeelbare ruimte dus zonder meer cruciaal.

Ook al stijgt de actieradius met de leeftijd, het is toch maar vanaf 15 jaar dat niet de eigen en omliggende straten maar het wijkniveau het belangrijkste worden (Jennen 2006). De heel nabije woonomgeving blijft zeker tot 12 jaar dé plek bij uitstek voor kinderen.

2.1.5 Binnen spelen en institutionalisering van de kindertijd als groeiende concurrentie voor buitenspelen?

En trend die ook vaak genoemd wordt is dat de mogelijkheden tot binnen spelen en tot andere binnenactiviteiten – de televisie, het internet – enorm zijn toegenomen: door de verspreiding van de (nieuwe) media en het grote gebruik daarvan bij kinderen en jongeren, en door het toegenomen belang van de eigen kamer en het huis als speel- en leefplek van kinderen. Ook heel het huis is van een volwassen plek naar een kinderplek geëvolueerd. “De ruimte thuis is vooral voor het individuele spelen belangrijker geworden en via de weg van de onderhandeling mogen kinderen grote delen van het huis gebruiken. Kinderen en ook hun ouders halen steeds meer speelactiviteiten naar binnen: een verhuiselijking van de kindertijd” (Bouw & Karsten 2004: 73).

Die toegenomen mogelijkheden van de private binnenruimte zouden het buitenspelen wel eens kunnen verdringen.

Nu blijkt het – althans uit onderzoek via vragenlijsten – niet zo te zijn dat kinderen die veel binnen spelen daarom minder buitenspelen (van der Spek & Noyon 1993; den Hertog e.a. 2006; VUB/Cesor 2007). Buitenspelen met vrienden, binnenspelen met vrienden en met vrienden computerspelletjes spelen hangen samen (VUB/Cesor 2007). Wie door de woonomgeving veel mogelijkheden heeft om buiten te spelen, heeft vaak tegelijk ook veel mogelijkheden om binnen te spelen, en vaak worden beide dan ook veel gedaan: in Amsterdamse buurten waar kinderen veel buitenruimte en veel binnenruimte (thuis) hebben, spelen die kinderen zowel meer dan gemiddeld buiten als meer dan gemiddeld binnen (Bouw & Karsten 2004; den Hertog e.a. 2006).

Aansluitend kan ook verwezen worden naar de groeiende institutionalisering van de kindertijd: er wordt heel wat tijd doorgebracht in instituties die als ‘concurrentie’ voor vrij buitenspelen kunnen worden gezien: los van de school zijn dit bijvoorbeeld de kinderopvang en de georganiseerde vrije tijd – ook al wordt daarin ook soms buitengespeeld. Een van de zeer schaarse studies naar de tijdsbesteding kinderen, die bovendien verschillen tussen 1981 en 1997 meet, komt uit de Verenigde Staten (Hofferth & Sandberg 2001). De studie maakte gebruik van dagboekjes en toont voor 3- tot 12-jarige kinderen aan dat meer gestructureerde activiteiten (school, kinderopvang, sport, kunstactiviteiten) in die periode toegenomen zijn, terwijl ongestructureerd spel, televisiekijken, bezoeken en passieve vrijetijdsbesteding afgenomen zijn.

De eigen tuin is dan weer een buitenruimte, maar in veel gevallen met een sterk privaat karakter. Wie een eigen tuin heeft, speelt meer buiten. Kinderen uit een eengezinswoning spelen veel meer buiten dan kinderen in flats. Van wie geen tuin heeft speelt bijna 40% nooit buiten, bij wie wel een tuin heeft is dat 5%. Toch gebeurt dat buitenspelen niet alleen in die tuin: deze kinderen spelen ook veel op straat en in de buurt (van der Spek & Noyon 1993).

De publieke buitenruimte wordt door deze trends voor kinderen dus

- **minder bruikbaar** (minder potentiële speelpartners, meer hinder door auto's, minder braakliggende terreinen)
- **minder bereikbaar** (afnemende actieradius, georganiseerde vrije tijd)
- **en mogelijk minder aantrekkelijk** (mogelijke concurrentie van binnenspelen, georganiseerd aanbod, eigen tuin).

2.2. Gebruikerspatronen

Er zijn niet alleen verschillende woonomgevingen waarin kinderen spelen; ook in de groep kinderen zelf zijn er verschillen. Op zich staan die los van de ruimtelijke omgeving, maar zij kunnen zich wel uiten in het gebruik van die omgeving.

2.2.1 Gender

Jongens en meisjes spelen vaak op andere manieren en dit uit zich ook in hun gebruik van de ruimte. Omdat jongens voor hun spel vaak veel plaats innemen – bijvoorbeeld omdat ze voetballen en omdat jongens vaker in grotere groepen spelen dan meisjes – zijn meisjes vaker aan de rand van een speelterrein terug te vinden.

Een studie waarin Van Andel (1978) kinderen observeerde in kwalitatief betere en mindere speelgebieden tussen flatgebouwen en in een oude stadswijk, telde overall meer jongens dan meisjes (tot een verhouding 74/26). In de kwalitatief beter ingerichte speelterreinen was dit verschil wel telkens kleiner, al hangt dit ook samen met de jongere leeftijd van de kinderen op deze pleintjes, en kan het voor een als bouwplaats ingericht speelplein weer heel anders zijn (76% jongens en 24% meisjes; Van Andel 1985). Bij slecht weer worden ook meer jongens en oudere kinderen geobserveerd.

Ook in elk van de acht speelpleintjes die Lia Karsten (2003) onderzocht in Amsterdam, werden er meer jongens dan meisjes geobserveerd – een verhouding die schommelde tussen 60/40 en 85/15. Met een stijgende leeftijd werd dit onevenwicht groter, zeker bij Turkse en Marokkaanse kinderen. Meisjes bleven ook minder lang spelen op een terrein dan jongens. Omdat jongens in de meerderheid zijn, langer op het terrein blijven, en meer plaats innemen voor hun spel, maken zij een speelplein makkelijker tot hun thuis, terwijl de meisjes er vaker een minderheidsgroep blijven: ze spelen er minder frequent, minder lang, zijn er minder zichtbaar aanwezig, spelen in kleinere groepjes...

Karsten (2003) doet voor speelpleintjes de volgende suggesties voor een beter gender-evenwicht:

- de terreinen moeten groot genoeg zijn om zowel het spel van jongens als dat van meisjes aan te moedigen
- het terrein met speeltoestellen moet evenveel plaats innemen als het terrein voor balspellen
- hoge standaarden voor kwaliteit, onderhoud en vernieuwing van speelvoorzieningen en van de terreinen zelf zijn cruciaal om meisjes aan te trekken
- spelactiviteiten die zowel jongens als meisjes aantrekkelijk vinden, zoals fietsen, skaten, spelen met zand en water, klimmen... moeten aangemoedigd worden.

De observaties en aanbevelingen van Karsten (2003) en Van Andel (1978) gelden voor speelpleintjes en daarom nog niet voor de publieke ruimte. In de studie van de NDO (1984) bleken er gemiddeld genomen dubbel zoveel jongens (66%) als meisjes (34%) te spelen in het publieke domein, een resultaat dat met andere studies overeenkomt (NDO 1984: 20). Een opsplitsing per wijk voor geslacht en leeftijdsgroep leverde weinig bijkomende informatie op; er waren dan ook weinig aanwijzingen dat een betere inrichting leidt tot meer evenwichtige aanwezigheid van jongens en meisjes in het publieke domein (NDO 1984: 22). In de door Van Andel (1985) bestudeerde woonomgevingen schommelde de

verhouding tussen 60/40 en 70/30. Hij stelt dat de geobserveerde basispatronen in het spel vooral door sekse en leeftijd bepaald worden, en de variaties daarbinnen lijken eerder door de omgeving te worden verklaard. Een meer beperkt observatieonderzoek van Van Eijnde in Antwerpen in vier formele en informele speelruimtes toonde een verhouding van 1,5 à 1,8 jongens voor elk meisje tussen 6 en 12 jaar (Van Eijnde 2004: 42). Net als Karsten vond Van Eijnde dat jongens, die vaker en vanaf jongere leeftijd onbegeleid naar een speelplek komen dan meisjes, in grotere groepen spelen en de ruimte intensiever gebruiken en bezetten (2004: 55). Meisjes bleken vaker gebruik te maken van speeltoestellen dan jongens.

In het onderzoek van Els Jennen in Heusden-Zolder, tot slot, blijken er niet meteen gendergebonden tellingen verwerkt te zijn; dit is weliswaar aangeduid bij observaties, maar blijkt verder niet echt geanalyseerd te zijn.

In bijna al het onderzoek⁶ blijken jongens dus frequenter buiten te zijn dan meisjes (ongeveer een verhouding van 60 op 40 of een groter onevenwicht) – zowel op speelterreintjes als in de volle publieke ruimte. Jongens blijken ook een grotere actieradius te hebben. Ze zijn aan minder restricties gebonden dan meisjes. Bovendien gebruiken jongens de ruimte anders. Hun spel is vaker bewegingsspel in groep dat veel ruimte nodig heeft, terwijl meisjes vaker in kleinere groepjes spelen, en praten of rondwandelen. Dit zijn activiteiten die bij minder warm weer sneller worden opgegeven dan fysiek actiever spel (Björklid 1982).

De vraag is dan onder meer of de woonomgeving bijvoorbeeld voldoende op meisjes is afgestemd. Zijn er genoeg plekjes om te praten, bijvoorbeeld? Zo spreken portieken meisjes meer aan dan jongens (Van Andel 1985).⁷

2.2.2 Leeftijden

Speelstijlen verschillen niet allen volgens gender maar – gelinkt aan de ontwikkeling van kinderen – ook volgens leeftijd. Jongere kinderen spelen meer in kleinere groepen, oudere in grotere. Spelen met zand van is vooral beperkt tot kinderen onder de zes jaar, fietsen en steppen wordt vooral gedaan onder de negen jaar, spel met vast materiaal (zoals speeltoestellen) komt voor tussen de 3 en 12 jaar, en balspel is populair bij kinderen van 6 tot 16 (Van Andel 1978: 121).

Avontuurlijkheid is vooral belangrijk voor 6-11 jarigen (NDO 1984: 44-45); als kinderen deze keuze binnen hun wijk voorhanden hebben, lijken vooral de zes- tot achtjarigen tot de meer avontuurlijke zones te worden aangetrokken. Jongere kinderen vinden die zones meestal niet dichtbij, en voor 12-plussers lijken ze hun aantrekkelijkheid verloren te hebben.

Praten, kijken, ... – lichamelijke rust – komen dan weer bij elke leeftijdsgroep (en overigens ook in elke woonomgeving) veel voor (Van Andel 1985; Jennen 2006), al wordt sociaal contact zeker bij de oudere kinderen verhoudingsgewijs belangrijker (NDO 1984).

De speellocaties veranderen ook naarmate kinderen ouder worden. Jongere kinderen kunnen zich vermaken in speeltuinen, terwijl oudere kinderen eerder een veld of een plein gebruiken om te voetballen. Een fysieke ingreep kan dus het buitenspelen bevorderen (Bouw en Karsten 2004: 200), maar het ontwerp van een speeltuin kan ook bepalen welke spellen kinderen buiten zullen doen (Lindstrand 2004:101).

Dat er meer jongens zijn dan meisjes die buitenspelen is een genderverschil dat toeneemt naarmate de kinderen ouder worden (NDO 1984:14-20; Karsten 2003).

2.2.3 Etniciteit en socio-economische status

Er is ons geen onderzoek bekend dat gericht zoekt naar hoe het spel van kinderen in ons land of de buurlanden verschilt naargelang hun etnisch-culturele achtergrond (vgl. New Policy Institute 2002). Wel is duidelijk dat kinderen van allochtone oorsprong veel minder in georganiseerd verband spelen en dat meisjes doorgaans een merkkelijk kleinere actieradius hebben in de eigen buurt.

⁶ Ook in andere landen dan België en Nederland; bijvoorbeeld het observatie-onderzoek van Björklid (1982) in Zweden.

⁷ Vgl. het Project for Public Spaces dat een evenwicht tussen (volwassen) mannen en vrouwen als een van de indicatoren voor een 'successful place' noemt, omdat vrouwen gevoeliger zijn voor de kwaliteit van de publieke ruimte dan mannen (www.pps.org).

Zoals Jennen (2006) opmerkte in Heusden-Zolder hangen in deze context vaak diverse factoren samen wanneer het gaat om een analyse op wijkniveau: voor sociale woonwijken, wijken met veel grote gezinnen en sterk gekleurde wijken stelde Jennen gelijkaardige gebruikspatronen vast: er werd veel meer dan elders op informele plekken buiten gespeeld (en buiten geleefd) in sociale woonwijken, in wijken met veel ex-Italianen of Turken, in wijken met veel grote gezinnen en in wijken met kleine percelen. Deze kenmerken overlappen elkaar in grote mate.

In een op vragenlijsten gebaseerde studie over de vrijetijdsbesteding van de Gentse jeugd werden weinig relevante verschillen vastgesteld tussen kinderen (1e en 2e graad basisonderwijs) van autochtone en van allochtone oorsprong (VUB/Cesor 2007: 34-35). Zoals geweten zijn kinderen van niet-Belgische origine wel minder vaak lid van jeugdbewegingen en sportclubs.

In dezelfde studie werden ook op het vlak van socio-economische status weinig relevante verschillen vastgesteld (VUB/Cesor 2007: 35). Kinderen met een lagere socio-economische status gaan wel minder naar een jeugdbeweging of sportclub dan kinderen met een hogere SES.

2.3. Woonomgevingen: gebruikspatronen

Hoe beïnvloedt de woonomgeving de mate waarin en de wijze waarop kinderen spelen? Kunnen er in dat spel patronen worden gevonden afhankelijk van de grotere ruimtelijke omgeving, de inplanting van plekken waar kinderen spelen en de inrichting ervan?

Onderzoek hiernaar is slechts af en toe gebeurd en is – in Vlaanderen en in Nederland – vooral uitgevoerd in het kader van eindverhandelingen en doctoraatsscripties (Ackermans 1970; Van Andel 1978 en 1985; Jennen 2006; Reek 2008) of door onafhankelijke onderzoekscentra (NDO 1984). Het is overwegend gebaseerd op observaties, om zo het feitelijk gedrag van kinderen in beeld te krijgen.

Volgens Veitch et al. (2006: 384-385) is er weinig bekend over de locaties waar kinderen zelfstandig kunnen spelen en waarom zij deze locaties kiezen, maar er zijn vijf locaties die vaak genoemd worden: de (eigen) achtertuin, de straat, de speeltuin, het park en braakliggend terrein. Het gaat dus in zeer grote mate om de directe woonomgeving van kinderen.

In elk geval tonen de verschillende observatie-studies, vaak voor alle leeftijdsgroepen en types omgevingen, niet alleen het belang aan van bewegingsactiviteiten bij het buitenspelen, maar ze wijzen ook op het heel vaak voorkomen van 'rustactiviteiten' waarin kinderen praten, de omgeving bekijken,... (Van Andel 1978, 1985; NDO 1984; Jennen 2006). 'Rondhangen' en babbelen zijn niet alleen belangrijke activiteiten voor tieners, maar ook voor jongere leeftijdsgroepen.

2.3.1 De algemene woonomgeving

Sterk verstedelijkte omgeving en plattelandsomgeving

Vergelijkende studies laten zien dat kinderen in steden minder buitenspelen dan kinderen in buitenwijken en op het platteland. In de Amsterdamse tuinstad Nieuwendam wordt nog steeds veel buiten gespeeld, zij het minder langdurig dan vroeger (Bouw & Karsten 2004). Buitenspelen is in deze buurt ook gevarieerder dan in de andere door Bouw en Karsten onderzochte Amsterdamse buurten: kinderen spraken bijvoorbeeld over hutten bouwen, vissen en picknicken. Een rurale idylle die in andere buurten niet meer voorkomt. De kinderen hebben er ook een grotere actieradius; ze steken makkelijker door naar een andere straat omdat er veel paadjes en doorgangetjes zijn in de wijk.

De binnenstad is meestal te druk om te kunnen spelen, maar ook in buitenwijken en op het platteland is buitenspelen in de publieke ruimte niet onbeperkt: in buitenwijken is er niet altijd wat te beleven voor kinderen en op het platteland hangt de mate van buitenspelen in de publieke ruimte af van de lokale situatie: in een dorp kunnen kinderen wel buitenspelen, maar buiten het dorp blijft het buitenspelen voornamelijk beperkt tot het eigen erf (Karsten et al. 2001: 56-57 en New Policy Institute 2002: 32).

Uit een aantal onderzoeken blijkt dat in sommige Amsterdamse buurten een aanzienlijk deel van de kinderen nooit of nauwelijks op straat speelt, en wel vooral in die buurten waar geen privé-tuinen beschikbaar zijn: tot 30% in de studie van van der Spek en Noyon (1993), tot 27% van de 10- tot 12-jarigen in de studie van den Hertog e.a. (2006). Die laatste studie toonde tevens dat parken in die

bijzonder dichtbevolkte stadswijken belangrijke toevluchtsoorden zijn voor kinderen die niet op straat kunnen spelen.

Overigens valt hierbij op te merken dat volwassenen in stedelijke omgevingen meer lichaamsbeweging blijken te hebben omdat zij zoveel voorzieningen vlakbij hebben en er dus met de fiets of te voet heen gaan, terwijl volwassenen uit de 'groenere' rand rond Amsterdam vaker de auto nemen en minder beweging nemen (den Hertog e.a. 2006). Maar deze vaststelling geldt niet voor kinderen: een ruimere opzet van de woonomgeving, waarvan volwassenen vinden dat alle voorzieningen wat veraf liggen, levert voor kinderen veel bruikbare en effectief gebruikte formele en informele (speel)ruimte op, terwijl kinderen in een erg dichtbebouwde stedelijke omgeving juist minder buitenspelen. "Wat bewegingsvriendelijk is voor volwassenen is niet automatisch bewegingsvriendelijk voor kinderen" (den Hertog e.a. 2006: 134).

Hoewel verreweg de meeste aandacht uitgaat naar groenvoorzieningen in stedelijke omgevingen, lijkt het ook nodig om speciale aandacht te geven aan rurale gebieden. Daar is de overvloedig aanwezige groene ruimte voor kinderen zeer vaak onbereikbaar (te ver weg of te verkeersonveilig) of ontoegankelijk gemaakt, zodat van een rurale idylle niet zoveel meer overblijft (Smith & Barker 2001).

Grens tussen privaat en publiek domein

Grenzen tussen de woning en de onmiddellijke omgeving ervan kunnen soms vaag, soms heel strikt afgelijnd zijn. Dit is een belangrijk kenmerk: een vage grens impliceert dat volwassenen makkelijker op een informele manier toezicht hebben op de omgeving en dat kinderen daarom meer autonomie genieten om buiten te spelen. Ook kinderen zelf zien wat er op straat gaande is en maken makkelijker de overgang van binnen naar buiten.

De grens tussen privaat en publiek domein heeft een puur fysiek aspect in de manier waarop woningen zich tot de straat of pleintjes verhouden. De aanwezigheid van voortuintjes of van gedeelde tuinen in sommige woonprojecten doet deze grens bijvoorbeeld vervagen; bij appartementen op de hogere bouwlagen is de grens tussen de woning zelf en de omgeving ervan veel strikter.

Toch heeft de grens tussen privaat en publiek domein ook een belangrijk sociaal aspect. Welk publiek leven bestaat er in de straat-als-woonomgeving? Dit kan het fysieke aspect soms (deels) overstijgen. Een typische grootstedelijke 'allochtonenbuurt' heeft doorgaans een fysiek sterke scheiding tussen privaat en publiek domein: gesloten bebouwing zonder voorerf die vaak per verdieping wordt bewoond. Maar die strikte grens vervaagt vaak door de voordeur open te zetten, buiten te zitten, de balkonnetjes en ramen op de verdiepingen te gebruiken om te kijken, te babbelen...

Het (al dan niet noodgedwongen) algemene gebruik van de straat als verblijfsruimte maakt ook spelen op straat vanzelfsprekender. Het ontbreken van veel (kwaliteitsvolle) publieke ruimte betekent niet noodzakelijk dat de buitenruimte niet wordt gebruikt door de buurtbewoners. Dat is dikwijls zichtbaar in oudere stadsbuurten die nu vaak door allochtonen worden bewoond, en waar soms meer op straat gespeeld wordt dan in eender welke andere woonomgeving. In de Brugse Poort in Gent was er voor de stadsvernieuwing een groot gebrek aan formele en kwaliteitsvolle publieke ruimte, en van speelruimte en groene ruimtes. Maar toch werden ook toen de straten niet enkel als doorgangplaats gebruikt, maar ook vaak als verblijfsruimte (ontmoetingsruimte, speelruimte).

Volwassenen, vooral moeders en grootmoeders, zitten op de drempel of op stoeltjes buiten of staan te praten, jongeren staan in groepjes wat te babbelen, en er zijn veel kinderen die gewoon op straat spelen, voetballen, fietsen,... Dat kan vrij makkelijk omdat veel zijstraten erg rustig zijn, er komen weinig auto's. Het doorgaande verkeer bevindt zich op de grotere assen.⁸

Ook het speelstraat-concept zorgt er juist voor dat spelen en het breder sociaal leven verbonden worden: kinderen én hun speelgoed worden samen met volwassenen in de publieke ruimte gebracht.

2.3.2 Inrichtingselementen

Kinderen spelen overal

Ondanks de afname van speellocaties in de publieke ruimte en de schaarste aan ruimte in stedelijke gebieden blijven straten toch belangrijke ontmoetingsplekken voor kinderen en jongeren. Vanwege het vele verkeer kunnen kinderen niets anders doen dan hun spel beperken tot de stoep en/of tot locaties waar ze onder toezicht van hun ouders staan zoals de eigen achtertuin of andere groene gebieden.

⁸ Actieonderzoek mobiliteit, Brugse Poort (Meire 2005b).

Kinderen geven de voorkeur aan verkeersluwe wijken met een variëteit aan speellocaties (New Policy Institute 2002: 31-32).

Hoe dan ook blijven kinderen spelen in de directe woonomgeving. Ook al zijn heel wat woonwijken eigenlijk monofunctionele ruimtes geworden in het teken van de auto, toch spelen kinderen ook daar op niet-‘bedoelde’ manieren (Bouw & Karsten 2004).

Beweeggedrag en woonomgeving

Vanuit de bezorgdheid dat kinderen niet voldoende bewegen en steeds meer kinderen overgewicht hebben, kan ook gezocht worden naar een mogelijke samenhang tussen de inrichting van de woonomgeving en het beweeggedrag van kinderen daarin (al dan niet tijdens het spelen). Via stappentellers en GPS vergelijk Reek in Gezonde wijken voor kinderen 10- tot 12-jarige kinderen uit twee Delftse wijken.

Een aantal hypothesen bleken niet onderbouwd kunnen worden (Reek 2008: 85-88): zo bleek een grotere aanwezigheid van formele en informele speelruimte niet samen te hangen met meer beweeggedrag (veel speelruimtes werden door de kinderen eerder als ontmoetingsplaats gezien dan echt gebruikt om te spelen); de aanwezigheid van groen en water bleek ook niet samen te hangen met meer bewegen, net als de leesbaarheid van de fysieke omgeving en de sociale veiligheid.

Anderzijds stelde Reek op een aantal inrichtingselementen van de woonomgeving significante verschillen vast (Reek 2008). Er werden meer stappen gezet naarmate er meer mogelijkheden waren voor actieve verplaatsing (m.n. veel doorsteekjes voor voetgangers) en naarmate er meer ‘rommelgroen’ was (bruikbaar als informele speelruimte). De kinderen zetten minder stappen naarmate de verkeersveiligheid groter was en naarmate er meer inrichtingselementen waren die als informele speelruimte konden worden gebruikt. Die laatste twee elementen zijn verrassend – er werd een positieve relatie met beweeggedrag verondersteld – en zijn niet makkelijk te verklaren (Reek 2008: 106).

Mogelijk kunnen de afwezigheid van een aantal veronderstelde correlaties en de wat verrassende resultaten niet alleen te wijten zijn aan de beperkte aantallen kinderen en de beperkte geografische spreiding. Ze tonen wellicht ook de beperkingen van een al te sterke gerichtheid op bewegen, gezondheid en het voorkomen van obesitas. Het aantal stappen dat kinderen zetten hangt niet eenduidig samen met speelgedrag, noch met een woonomgeving die zonder meer kwaliteitsvol is voor kinderen. Interessante passage- en hangplekken kunnen mogelijk aanzetten tot spelen maar tegelijk tot ‘weinig stappen zetten’. Bovendien is niet elk speelgedrag bewegingsgedrag. Dit stelt de vraag naar de diverse soorten spel en hun mogelijke samenhang met de ruimtelijke inrichting.

Hangt een gevarieerde of kwaliteitsvolle ruimtelijke inrichting samen met meer gevarieerd of kwaliteitsvol spel?

In zijn observatieonderzoek stelde Van Andel (1985) vast dat de activiteiten in de drie onderzochte woonbuurten vrij gelijkaardig waren: spelen met los materiaal zoals fietsen, rust/praten, en balspelen. Er is dus weinig variatie in de fundamentele activiteitenpatronen, maar er zijn wél verschillen in het gebruik: in de ene buurt wordt op veel meer gevarieerde plaatsen gespeeld dan in de andere (vb. soms niet op straat, soms juist veel). Bewegingsactiviteiten en ook rustgedrag komen in alle omgevingen veel voor. Daarbij valt op dat rustgedrag (praten, observeren...) niet samenhangt met de soort omgeving: het komt in elke omgeving in ongeveer dezelfde mate voor. Fantasiespel en constructiespel werden door Van Andel nauwelijks geobserveerd. De bestudeerde omgevingen leenden zich ook niet tot bijvoorbeeld hutten bouwen; ze verschilden dus niet fundamenteel van elkaar in de speelmogelijkheden die ze boden, in hun ‘affordanties’. Ze speelden alleen in op bewegings- en rust-activiteiten en boden nauwelijks kans tot fantasie- en constructiespel, terwijl dat soort spel niet altijd binnen kan gebeuren (indiaantje spelen met zand, met modder spelen...), en niet in alle woningen kan even goed binnen gespeeld worden.

Terwijl Van Andel vaststelt dat verschillend ingerichte woonomgevingen uiteindelijk telkens weer fundamenteel gelijkaardige activiteitenpatronen laten zien – spel met los materiaal als fietsen, rust, en balspel (Van Andel 1985) – is het wél duidelijk dat een meer gevarieerde inrichting ook een meer gevarieerd gebruik van de ruimte oplevert: zowel méér soorten activiteiten als het gebruiken van meer plaatsen (Van Andel 1978). “Het zal duidelijk zijn dat de ruimtelijke omgeving geen determinerende invloed heeft op het gedrag van de gebruikers”, concludeert Van Andel dus. “Maar de vormgeving van een omgeving blijkt wel beperkend dan wel stimulerend te kunnen zijn voor de aard en variatie van het gedragpatroon van kinderen” (Van Andel 1985: 249). Gevarieerde inrichting betekent gevarieerd gebruik

Van Andel vraagt zich dan ook af of de woonomgeving wel is afgestemd op het spelen van constructie- en fantasiespel. Dit is een terechte bekommernis die veel aandacht verdient. De observaties in het onderzoek van de NDO (1984) gebeurden in wijken die sterker van elkaar verschilden dan in het onderzoek van Van Andel. De NDO observeerde in sommige wijken wél meer creatief spel. "In de niet-stadsgebieden merken we dat voor 5 van de 6 wijken, waarvoor een vergelijking gemaakt kan worden, de variëteit van het spelgedrag meestijgt met de kwaliteitsquote" (NDO 1984: 53): dit impliceert dat er meer 'fantasiespel' en 'experimenterend spel' voorkomt. Het ging daarbij echter op zich niet om een verschil tussen stadswijken en meer landelijke wijken, maar om de ruimtelijke kwaliteit van de wijk. "In zones met eenzelfde lage kwaliteitsquote, is het spel even weinig gevarieerd en creatief: en of die zones nu liggen binnen een stadsgebied of binnen een woonerf doet verder niets ter zake" (NDO 1984: 54).

Een goede verkeersveiligheid bleek een belangrijk voorwaarde voor het voorkomen van meer 'creatief spel' (=constructiespel, fantasiespel, experimenterend spel). "De meest voorkomende spelvormen bij een lage verkeersquote [= slechte situatie] zijn vooral 'receptief spel', 'sociaal contact' en 'herhaald bewegen'. Deze komen ook sterk naar voor bij een middelhoge verkeersquote. Bij een hoge verkeersquote, dus gunstige omstandigheden op het gebied van de 'verkeersleefbaarheid', zien we het 'fantasiespel' en het 'experimenterend spel' een belangrijke plaats innemen (NDO 1984: 34).

De observaties van de NDO wijzen, in relatie met de inrichting, op het belang van de 'invulbaarheid' van de ruimte, 'niet-verharde bodemdek', kleur, hoeveelheid en afwisseling speelgroen, en de complexiteit van de uitrusting.

Herinrichting van de woonomgeving

De herinrichting van de woonomgeving resulteert volgens Van Andel (1978, 1985) vooral in een betere waardering van de buurt bij kinderen. Dit wordt evenwel niet gereflecteerd in de frequenties van gebruik. Het leidt er wel toe dat bepaalde activiteiten verplaatst worden naar aantrekkelijk geworden plaatsen (Van Andel 1985). In Maastricht werd een straat aan een school heringericht om het verkeer en de snelheid ervan terug te dringen en de omgeving verkeersveiliger te maken. In de activiteiten van de kinderen na de herinrichting kwamen meer spelactiviteiten voor, zoals tikkertje, rennen, fietsen..., en was er meer variatie in de activiteiten. De straat werd ook als verkeersveiliger en rustiger beschouwd door de kinderen, en er was minder begeleiding door volwassenen (Van Andel 1985).

Toch lijken herinrichtingen vooral effect op te hebben op formele speelplekken maar minder grote gevolgen hebben voor het spelen in de buurt of op de straat (Van Andel 1985)

2.3.3 Inplanting

Terwijl de inrichting van de ruimte vooral een invloed lijkt te hebben op de variatie in spelactiviteiten en in de precieze plaatsen waar deze gebeuren, hangt de gebruiksfrequentie eerder samen met de inplanting van formele en informele speelplekken.

Informele publieke ruimte

In haar onderzoek – gebaseerd op observaties in Heusden-Zolder – vond Els Jennen (2006) dat kinderen en jongeren bijna uitsluitend (informele speel-)plaatsen opzoeken binnen de bebouwing. De zeldzame keren dat elders gebeurt is het in groepsverband.

Er was een grote concentratie van kinderen in de informele ruimte te vinden in sociale woonwijken, en in wijken met veel ex-Italianen of Turken. Dit zijn wijken met een sterk publiek leven. Ook in wijken met veel grote gezinnen en in wijken met kleine percelen werden veel kinderen op straat geobserveerd.

Dat verblijven 'op straat' gebeurt heel overwegend vlakbij de eigen woning. Tot acht jaar blijven kinderen vlak bij huis, vanaf twaalf jaar gaat het een stuk verder, maar het straatniveau blijft hoe dan ook het belangrijkste niveau voor het spontaan verblijven in de publieke ruimte. Pas vanaf vijftien jaar is het wijkniveau het belangrijkste.

De meest gebruikte informele publieke ruimtes zijn sociaal veilige plaatsen die als observatiepunt fungeren en plaatsen die zowel sociaal als fysiek veilig zijn.

Jennen onderscheidt vijf types informele ruimte:

- *Plaatsen waar men zich kan terugtrekken* : deze worden weinig gebruikt. Ze zijn sociaal niet veilig. Soms worden ze gebruikt om te voetballen, maar dan veeleer omdat het daar goed kan dan om zich terug te trekken.

- *Plaatsen met een geringe sociale controle vanuit de omgeving waar je je niet kan terugtrekken.* Deze plaatsen dienen wel als observatiepunt. Ze zijn sociaal eerder onveilig. Deze plekken worden vooral door 12-14-jarigen gebruikt, in groep.
- *Sociaal veilige plaatsen die fungeren als observatiepunt.* Deze plekken worden veel gebruikt. Vaak zijn het hoeken van straten: daar kan je rondhangen, je tonen, eens voetballen... Hoeken van straten worden vaker gebruikt dan pleintjes. Op een observatiepunt spelen of rondhangen gebeurt in groepen die groter zijn dan in de andere types.
- *Sociaal veilige en fysiek tamelijk veilige plaatsen.* Hier gaat het vaak om doodlopende straten, maar ook op de bermen van doorgaande straten. Deze plekken liggen dichtbij huis, en kinderen spelen er in kleine groepjes. Het zijn kinderen die graag buitenspelen maar daar geen plaats voor hebben in de eigen tuin. Rondhangen op deze plekken gebeurt eerder om speelkameraadjes te ontmoeten.
- *Sociaal veilige, maar fysiek onveilige plaatsen.* Plekken langs een drukke weg, of op straat op een lokale weg. Kinderen fietsen of lopen op stoep en willen zo graag gezien worden. Kinderen die op een lokale (doorgangs)weg spelen, doen dat omdat er geen plaats is in de eigen tuin.

Het belang van straathoeken, observatiepunten, doodlopende straten als frequent gebruikte plekken suggereert **dat de inplanting van (informele) speelplekken wellicht méér invloed heeft op het aantal gebruikers dan de inrichting** (vgl. de doorgaans afwezige verschillen in gebruiksfrequentie voor en na herinrichting van de woonomgeving in het onderzoek van Van Andel 1985). Het gaat bij Jennens onderzoeksgegevens dan wel om inplanting op een microniveau: hoeken, observatiepunten... Uit haar bevindingen blijkt wel dat vooral de cluster 'allochtoon/lage sociale status/grote gezinnen' op wijkniveau speelt.

Speelpleinen

Integratie van een speelplek in de wijk is erg belangrijk (Van Andel 1978). De paden op een speelplein kunnen door kinderen bijvoorbeeld worden gebruikt om naar school te gaan, zodat het speelplein geen afzonderlijke plek is; het is vanzelfsprekend dat je er komt. Een goede bereikbaarheid en integratie vormt dus deel van de aantrekkelijkheid van een speelplein. Als er een veilig te bereiken speelgebied is, trekken kinderen (6-8 en 9-11) daar naartoe en spelen ze minder dicht bij huis (NDO 1984).

Veruit de meeste speelpleinen met lokale invloedssfeer worden gebruikt door kinderen uit de buurt zelf; de kinderen van buiten de buurt spelen er samen met buurtkinderen. Speelpleinen met bovenlokale werking, die horen bij een toeristische infrastructuur, een buurthuis... worden veel gebruikt door kinderen, maar die zijn dan altijd vergezeld van volwassenen (Jennen 2006). Hiermee is meteen ook gewezen op het belang van al dan niet autonoom op weg kunnen zijn en kunnen spelen. In haar studie van twee buurten in Wenen toonde Daschütz (2006) dat kinderen in de binnenstad vaker onbegeleid door volwassenen op weg zijn en vaker met andere kinderen spelen dan in een park, waar kinderen vaak samen met hun ouders op bezoek zijn en dan ook vaker alleen of met volwassenen spelen. De bereikbaarheid van groene ruimtes is dan ook cruciaal opdat kinderen in hun spel en fysieke activiteit gestimuleerd zouden worden (Daschütz 2006; Gilliland et al. 2006).

Onderzoek van Els Jennen (2006) identificeert vier types formele speelplekken met lokale invloedssfeer en observeerde er het gebruik.

- *Plaatsen met een geringe bereikbaarheid:* deze speelplekken liggen aan de rand van een woonwijk. Ze worden weinig gebruikt en hebben een matige sociale veiligheid. Kinderen zoeken er toch weer contact met de bewoning door zo dicht mogelijk bij de bewoning te spelen.
- *Plaatsen zonder sociale controle vanuit de omgeving;* plekken aan de achterzijde van huizen. Deze speelplekken worden meer in groep of samen met volwassenen gebruikt. Kinderen noemen als nadeel dat ze er hun vrienden niet zien aankomen. Op zich kan een speelplein hier goed ingericht zijn (fysiek veilig, groen, invulbaar, gezoneerd...), maar dit type speelplek wordt veel minder gebruikt dan je zou verwachten. De informele ruimte in de buurt wordt veel meer gebruikt.
- *Plaatsen met sociale controle en een sterk sociaal leven:* op straat zijn volwassenen aanwezig, ze zitten op stoelen met elkaar te praten,... Speelplein en straat worden hier als één geheel gezien, de (sociale) grens tussen privaat en publiek domein is hier vaag. Deze

omgeving hangt samen met sterke concentratie aan allochtonen. Speelplekken van dit type worden veel gebruikt.

- *Plaatsen met sociale controle maar mindere aanwezigheid van volwassenen.* Deze formele speelplekken, waar veel controle uit de omgeving mogelijk is maar volwassenen niet zo vaak aanwezig zijn, worden door kinderen matig tot intensief gebruikt, alleen of in groep. Soms zijn ze ook een afspraakplek. Ze zijn slechts matig bereikbaar en dat bepaalt mee hoe veel ze gebruikt worden. Een speelpleintje dat omgeven werd door wegen, werd niet gebruikt: de kinderen gingen naar een ander op 300m afstand.

Jennen benadrukt dat het *draagvlak* van speelruimte van groot belang is. Plekken zijn interessant als er voldoende kinderen en jongeren aanwezig zijn omdat ze bereikbaar zijn, er genoeg kinderen in de buurt wonen, en omdat ze niet excentrisch liggen. Verder zijn ook *sociale controle* en een sterk publiek *sociaal leven* belangrijke factoren in het al dan niet gebruiken van speelruimte. Dit sluit aan bij de manier waarop kinderen zelf de publieke ruimte interpreteren en waarderen. Of plekken al dan niet leuk of vervelend zijn, hangt sterk af van de aan- of afwezigheid van leuke of vervelende kinderen (of andere mensen) op die plekken (Van Andel 1985; cf punt 3.2.1).

Voor zowel de *formele als de informele ruimte* gelden volgens Jennen i.v.m. de inplanting volgende factoren: bereikbaarheid, socio-economische status van de omgeving, sociale veiligheid van de plaats, aanwezigheid van voorzieningen, en observatiemogelijkheden. Deze factoren zijn herkenbaar vanuit het andere reeds geciteerde onderzoek.

De **bereikbaarheid** (cf. actieradius) is belangrijk, zeker bij de formele ruimtes. Als er te weinig kinderen of jongeren aanwezig zijn of de plek een te excentrische ligging heeft, wordt de ruimte ondergebruikt.

- Uit het observatie-onderzoek van de NDO (1984) bleek dat 7 van de 10 *meest bespeelde zones* ontmoetingsplekken of verzamelplaatsen waren: gemakkelijk bereikbare plekken met een centrale inplanting, waar je als vanzelf langs komt. Meestal is er slechts één dergelijke plek per wijk. De avontuurlijkheid noch de kwaliteit van deze plekken zijn een gemeenschappelijk kenmerk (NDO 1984: 61). De inplanting blijkt voor de frequentie van het gebruik door kinderen dus meer bepalend dan inrichting van de plek.
- De bereikbaarheid komt in onderzoek inderdaad telkens terug als zeer belangrijk voor het al dan niet gebruiken van een plek, dus voor de frequentie van gebruik (Jennen 2006; NDO 1984; Bouw & Karsten 2004; Roemnick et al. 2006; Daschütz 2004; VUB/Cesor 2007; Van Andel 1985).
- Met name voor kinderen onder 10 jaar zijn (doorgaande) wegen de barrières die speeltuinen voor hen onbereikbaar kunnen maken (Karsten et. al. 2001:31). Daarom blijven kinderen vaak heel dicht bij huis en maken ze veel gebruik van de straat en de berm, al beïnvloedt de verkeersveiligheid wel de spelvorm (Jennen 2006). Niet alleen wegen kunnen barrières zijn, maar ook natuurlijke obstakels zoals rivieren of de aanwezigheid van kreupelhout. Wanneer ouders deze natuurlijke zaken als een risico zien zullen ze hun kinderen niet toelaten om daar in de buurt buiten te gaan spelen (Lindstrand 2004: 41).

Naast die bereikbaarheid zijn er een aantal '**sociale**' criteria:

- Sociale veiligheid was nog geen thema ten tijde van het onderzoek van de NDO (1984) en van Van Andel (1985), maar blijkt ondertussen bijzonder belangrijk voor het al dan niet gebruiken van een plek (Jennen 2006). Tegelijk kan die onveiligheid gecompenseerd door in groep te zijn, of met een volwassene. Maar een goed bereikbare doch sociaal onveilige plek zal weinig gebruikt worden.
- Plaatsen die als observatiepunt kunnen gebruikt worden zijn erg in trek. Je ziet alles gebeuren en ziet er je vrienden aankomen.
- In wijken met veel allochtonen, sociale woonwijken en wijken met meer grote gezinnen (hangen nauw samen) wordt veel meer gebruik gemaakt van de publieke ruimte.

Bovendien wordt het gebruik mee bepaald door de aanwezigheid van (extra) voorzieningen. Kinderen gaan soms mee met hun ouders en maken dan, doorgaans onder ouderlijk toezicht, ook gebruik van de voorziene speelruimte (cf. Daschütz 2006).

3. Motieven om buiten te spelen

Dit hoofdstuk heeft een andere aard dan de vorige: hier worden kinderen uitdrukkelijk aan het woord gelaten. Hoe ervaren kinderen het buitenspelen zelf? Wat motiveert hen om te gaan buitenspelen of wat houdt hen net tegen? Waarom zoeken ze net die plaats op voor hun spel en vermijden ze die andere?

Wat kinderen zélf vinden van buitenspelen komt in het gros van het onderzoek over buitenspelen niet duidelijk naar voren. Dit blijkt ook uit de uitgebreide literatuurstudie van Peg Lindstrand over buitenspelen (2004). Een overzicht dat zeer breed gaat en studies met allerlei benaderingen insluit, en toch wordt haast niets gezegd over hoe kinderen zelf buitenspelen ervaren, waarom ze (graag) buitenspelen of wat ze erin waarderen of lastig vinden.

Er bestaan wel degelijk interessante etnografische en andere kwalitatieve studies over hoe kinderen hun spel beleven en vormgeven (zie Meire 2007 voor een overzicht). Maar die zijn meestal gebeurd in een beperkte binnen- of buitenruimte zoals een kinderopvang of een schoolspeelplaats, veeleer dan in de volle publieke ruimte.

Studies van een meer sociaal-geografische inslag bieden hier enigszins soelaas. Hoewel ze meestal gaan over hoe kinderen de publieke ruimte beleven en wat voor hen favoriete of te mijden plekken zijn, zeggen ze heel wat over wat kinderen belangrijk vinden bij het buitenspelen.

Voldoende gedetailleerde binnenlandse gegevens van de motieven van kinderen bij het buitenspelen zijn vooral te vinden in eigen onderzoekswerk. Dat hoeft niet noodzakelijk over spelen zelf te gaan, maar bijvoorbeeld over mobiliteit en vrije tijd (Meire 2005a, 2005b; zie ook Van Gils 1992, 1995, 2000a). Beleidsmatig onderzoek is doorgaans ook in ingebed een specifieke lokale context. Hieronder wordt onder meer geciteerd uit studies in het kader van het speelruimtebeleidsplan van Geel, onderzoek over het Speelruimtetweefsel in de Brederodewijk te Antwerpen, en het speelruimtebeleidsplan van Brugge.⁹

In het kader van dit onderzoek naar het buitenspelen van kinderen werden ook enkele focusgroepen met kinderen gehouden tijdens de zomervakantie van 2008. 42 kinderen werden bevraagd (17 meisjes en 25 jongens) in vier focusgroepen: in Rumst-Terhagen (buitenschoolse opvang, 6- tot 8-jarigen), Antwerpen (Ravotkot, Noordschippersdok, 6 tot 12 jaar), Temse (speelpleinwerking SpeGT, 11 tot 12 jaar) en Beveren (speelpleinwerking Bartje, 10-11 jaar).

3.1. Belang en voorkeuren

3.1.1 Grootschalige bevragingen

Een aantal meer grootschalige bevragingen, vaak in het kader van kinderparticipatie, geven een eerste zicht op de speelnoden van kinderen, en op de vraag waarom kinderen niet vaker buitenspelen.

In het onderzoek **Ik weet wat gedaan!** naar de vrijetijdsbesteding van Gentse jongeren (VUB/Cesor 2007) noemen kinderen 'buitenspelen met vrienden' ondubbelzinnig het vaakst als activiteit die ze vaker zouden willen doen, vóór naar een sportclub gaan en naar de bioscoop gaan. Hierin zit weinig verschil qua woonomgeving en gender; Belgische kinderen verlangen er meer naar dan allochtonen, die dan weer meer naar een sportclub zouden willen gaan. De buurt wordt als eerste reden aangegeven waarom kinderen niet vaker buitenspelen: het kan daar niet (39%). Andere redenen zijn dat kinderen in de buurt geen vrienden hebben (32%), dat het gevaarlijk is (25%), dat ze niet mogen (19%), en dat ze niet weten waar ze kunnen buitenspelen (17%).

Als opdracht voor de jeugddienst hebben Gentse kinderen dan ook vooral 'meer of betere speeltuinen of speelpleinen', 'meer parken en bossen' en 'meer fietspaden' op de agenda staan, veeleer dan een georganiseerd aanbod van activiteiten (meer sportclubs, hobbyclubs, grabbelpas,...). Anders dan de kinderen vragen de tieners (3^e graad basisonderwijs en 1^e en 2^e graad middelbaar onderwijs), die meer parken en bossen als hoogste prioriteit stellen, ook naar sportvelden of sporthallen (VUB/Cesor 2007: 161).

De bezorgdheid over kunnen buitenspelen op straat of in de buurt blijkt ook uit andere bevragingen.

⁹ Zie Fris in het Landschap e.a. (2005), Kind & Samenleving (2008), Kind & Samenleving e.a. (2008).

- De vrijetijdsbesteding van Gentse kinderen was al eerder bestudeerd in het onderzoek '**Jong in Gent**' (Stad Gent 2001). 61.8 % van de kinderen antwoordde positief op de vraag 'kun je spelen in je buurt?' De straat, waar kinderen ook echt vaak spelen, is ook de belangrijkste plaats waar kinderen *willen* spelen als ze konden kiezen. Maar ook op de feitelijk weinig gebruikte speelpleinen of veldjes zouden kinderen graag (meer) spelen. Thuis daarentegen is veel minder populair, terwijl er in werkelijkheid wél vaak wordt gespeeld.
- De **Stembiljetactie** van het Vlaams Kinderrechtencommissariaat in het najaar van 2000 liet 70.000 Vlaamse 9- tot 12-jarigen drie thema's kiezen uit tien mogelijke beleidsthema's voor hun gemeente. De drie thema's die duidelijk het meest werden gekozen waren sterk met spelen en ruimte verbonden: respectievelijk 'meer plaats om te spelen', 'veiliger verkeer' en 'dat kinderen meer mogen rondhangen op plaatsen die ze zelf kiezen'.¹⁰
- In 1999 bezochten 3000 kinderen uit de provincie Antwerpen de **kinderrechtenboot**. Via diverse technieken werd naar hun bezorgdheden gepeild. Alleen op straat kunnen komen en zich daarbij veilig voelen (m.b.t. het verkeer en sociale veiligheid) zijn belangrijke bezorgdheden (Van Gils 2000b).
- De '**Muis**'-bevraging bereikte meer dan 2000 Antwerpse 6- tot 12-jarige kinderen (Jeugd en Stad 2001), voornamelijk op het Kiel en in Borgerhout en voor een groot deel van niet-Belgische afkomst. Ongeacht de leeftijd, afkomst en de wijk waarin ze wonen, blijken kinderen steeds dezelfde onderwerpen naar voor schuiven. Problemen rond ruimte nemen een belangrijk aandeel in: twee op drie jongens zeggen dat zij in hun eigen buurt kunnen spelen, maar bij meisjes is dat slechts de helft. Kinderen zouden het liefst op basketbalterreinen, speelstraten en speelpleinen spelen. Jongere kinderen en meisjes vragen eerder naar een speelplein. Kinderen hebben het meeste schrik van 'boze volwassenen' (meer dan van auto's), en zien 'propere straten' als hun belangrijkste prioriteit.
- In het onderzoek **Jongeren en wonen in Vlaanderen** (Verhetsel e.a. 2003) tonen 12- en 18-jarigen zich over het algemeen vrij tevreden over hun eigen woonomgeving. Ze waarderen er vooral de rust, groen en open ruimte, sociaal contact, weinig of geen verkeer, en voor wat de 12-jarigen betreft ook speelruimte. Veiliger verkeer, meer groen en open ruimte, gevolgd door meer sociaal contact en meer speelruimte zijn zaken die beter zouden kunnen (Verhetsel e.a. 2003: 116-118). De kinderen en jongeren uit de negentiende-eeuwse wijken van de grote steden zijn het minst tevreden over hun woning en woonomgeving, gevolgd door wie in het stadscentrum woont. De aanwezigheid van groen en water, buitenspeelmogelijkheden en winkels in de buurt blijken belangrijke factoren in de waardering van de woonomgeving (Verhetsel e.a. 2003: 142-180).
- Ook de **Kliksonsenquête** toont dat niet de exclusieve jeugdvoorzieningen de eerste bezorgdheid zijn van kinderen en jongeren, maar de bredere (woon)omgeving. De Kliksons hadden door de bevroegde doelgroep van 10- tot 16-jarigen weinig aandacht voor (buiten)spelen in de bevraging over vrijetijdsbesteding. Wel blijkt opnieuw dat de jongere tieners vragen naar speelruimte (speelstraat, bos, grasveld), en dat geldt zowel voor jongens als voor meisjes (Kaesemans 2002: 48).

De Kliksonsplatformtekst over ruimte (2004) stelt hierover:¹¹

Het is erg opmerkelijk dat kinderen en jongeren in de enquête meer voorzieningen vragen die niet specifiek voor hen bedoeld zijn. Ze willen meer groen, bossen, parken, pleinen, open grasvelden, autoluwe straten, brede en veilige voetpaden, kortom, meer plaats in het publieke domein waar verschillende leeftijdsgroepen elkaar ontmoeten.

3.1.2 Diverse soorten speelruimte zijn complementair

Zowel binnen spelen als buitenspelen vinden de meeste kinderen leuk: het is vooral de mogelijkheid om daar zelf in te kiezen die kinderen belangrijk vinden.

Datzelfde geldt ook voor soorten speelruimte. Een aangelegd speelpleintje is anders dan een bos of een stukje braakliggend land. Voetballen op straat of een klein pleintje biedt andere mogelijkheden dan voetballen op een veld (Bouw en Karsten 2004: 60).

Een diversiteit aan mogelijke soorten speelruimte (binnen en buiten) is voor kinderen dus belangrijk. Expliciet gevraagd om te kiezen, geven kinderen bijvoorbeeld aan dat formele en informele

¹⁰ Zie www.kinderrechten.be.

¹¹ <http://www.kinderrechten.be/IUSR/documents/volwassenen/kliksons2004platformruimte.pdf>

speelsterreinen complementair zijn: “Het is leuk om af te wisselen tussen het bos en de speeltuin”; “Het is allebei leuk: een speeltuin en een veldje.”¹²

Toch associëren kinderen ‘spelen’ in de eerste plaats met ‘buitenspelen’, en worden betekenisvolle speelplekken vooral buiten gesitueerd (Van Gils 1992: 97; Van Gils 1995: 155-160).¹³ Burke (2005) vroeg kinderen (6-11 jaar) om de plaatsen waar ze speelden elke dag te fotograferen. Dat leverde voor bijna drie vierden plaatsen op in de buitenruimte, ook al gebeurde het onderzoek in de stedelijke setting van Leeds. Die buitenplekken werden nog meer verkozen wanneer kinderen gevraagd werd om iets meer uitleg te geven over een foto naar keuze.

3.1.3 Buitenspelen biedt meer mogelijkheden dan binnenspelen

Kinderen geven vaak aan dat er buiten meer mogelijkheden zijn om te spelen.

*Kendra: Mijn favoriete hobby is buitenspelen. Tikkertje, verstopperkje, soms fiets ik eens met mijn nieuwe fiets, lopen als je tikkertje doet... Buiten met mijn vrienden op straat. Met Tim enzo, die woont dicht bij mij. En ge kunt ook van alles doen zoals fietsen, steppen, en dat kunt ge binnen niet. Met de bal spelen, tikkertje met de bal...*¹⁴

In de focusgroepen die in het kader van dit onderzoek naar buitenspelen werden gehouden, vernoemden de kinderen heel wat activiteiten die alleen (goed) buiten kunnen worden gedaan omdat ze ruimte en beweging impliceren: fietsen, rennen, rolschaatsen, skaten, voetbal, basket, diabolo, badminton, pingpong, frisbee, schommelen, springtouwen, 1-2-3-piano, kampen bouwen, in bomen klimmen, trampolinespringen, waterspelen, ‘potteke stamp’, muurtje klop, dikke bertha,... Een dergelijke resem aan binnenspelactiviteiten zou moeilijker te bedenken zijn.

Andere genoemde activiteiten, zoals verstopperkje en zelfs tikkertje, kan je evengoed binnen als buiten doen, net als babbelen of ‘waarheid, durven, doen’. Omdat het voor kinderen belangrijk is dat je buiten andere kinderen kan tegenkomen (zie ook 3.2.1), worden dergelijke activiteiten toch graag buiten gedaan: je kan er andere kinderen ontmoeten en rondwandelen terwijl je babbelt of roddelt.

Voor heel wat kinderen is de tuin een ideale combinatie van “binnen” en “buiten”, waardoor hij soms een concurrent kan worden voor het buitenspelen in de publieke ruimte. Dat het huis en de tuin soms private ruimtes zijn die met het oog op kinderen zijn ingericht, maakt dat de eigen tuin een minispeelplein kan worden.

*“Ik speel zelf niet dikwijls buiten. Ik heb thuis zelf een speeltuin staan en een basketbalnet en een voetbalnet en honden”.*¹⁵

Bij een focusgroep met kinderen die meestal een grote tuin hadden waarin ze ook vaak speelden, was er discussie over de vraag of er dan wel nog speelsterreinen in de buurt nodig zijn. Sommige kinderen vonden van niet: “Nee, want ik heb een grote tuin”, “Nee, want wij hebben zelf alles”. Maar anderen vonden toch dat die mogelijkheid er moest zijn: “Ja, mijn broers pesten mij en ik speel liever verder van huis, bij andere meisjes die ik ken.” Het is in elk geval des te meer nodig als er thuis geen tuin is: “Ja, als er kleine appartementjes naast liggen. Dan heb je dat nodig. Ik heb vroeger in een appartement gewoond. En dat is vervelend want dan kan je er niks doen.”¹⁶

3.1.4 Diversiteit: verschillende kinderen

In *Stadskinderen* maken Bouw en Karsten (2004) het onderscheid tussen ‘buitenkinderen’ en ‘binnenkinderen’. Waar vroeger kinderen bijna altijd buitenspeelden, al was het maar omdat er binnen gewoon geen plaats voor was, gebeurt het spelen vandaag op veel meer diverse soorten plaatsen.

¹² Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

¹³ Zo ook in alle focusgroepen met kinderen die voor dit onderzoek werden gehouden.

¹⁴ Onderzoek naar (vrije)tijdsbeleving, focusgroep 4e leerjaar (Kind & Samenleving, ongepubliceerd, 2007). Namen van geciteerde kinderen uit eigen onderzoek zijn pseudoniemen.

¹⁵ Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 41).

¹⁶ Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

Naargelang de leeftijd en de individuele voorkeuren van kinderen maar zeker ook naargelang de speelmogelijkheden die de binnenruimte, de eigen tuin en de openbare buitenruimte in de woonomgeving bieden, spelen kinderen voornamelijk in de private dan wel in de publieke sfeer. Sommige kinderen spelen weinig buiten, omdat ze in drukke straten wonen, niet erg van buitenspelen houden of beschermd worden opgevoed. Ze kennen weinig informele speelplekken in hun woonomgeving en ook formele speelruimtes gebruiken ze eerder occasioneel, bijvoorbeeld bij verjaardagsfeestjes of tijdens een familie-uitstap. Anderen spelen dan weer vaak buiten: "Vanaf dat het niet regent, spelen we buiten".¹⁷

Ook kinderen vinden dat andere activiteiten soms concurreren met buitenspelen. Zij noemen huiswerk als een reden om niet buiten te spelen, bijvoorbeeld op weekdays. En net als volwassenen vinden ook sommige kinderen dat de zo aantrekkelijke televisie of computer een 'gezonde' mate van 'echt' (buiten)spelen in de weg staat.

*Stella: Ik vind dat normaal want de technologie is altijd leuker, op computer, internet, chatten... We zijn negen jaar en we kunnen dat beter dan ons mama. Ze vraagt ons: hoe moet ik dat doen? Dan weten wij dat al, en normaal moet zij dat zeggen. (...) De kinderen nu, ze spelen niet genoeg vind ik; hun spelletje, dat is computer en televisie.*¹⁸

Ook al geven de meeste kinderen een voorkeur aan voor het buitenspelen, toch hangt dit sterk af van het individuele kind. Niet alle kinderen spelen graag buiten. "Ik speel niet buiten en ik vind het ook niet leuk", schrijft Nadia, elf jaar, die liever haar moeder helpt, boodschappen doet en televisie kijkt (in Van Gils 1992: 97).

Ook hoeven graag sporten en graag buitenspelen niet altijd samen te gaan. De favoriete hobby van Joyce is lopen: dat doet ze graag, ze is er goed in en gaat in het weekend trainen met haar broer. Maar spelen doet ze liever binnen dan buiten, bijvoorbeeld gezelschapsspelletjes. Net zo houdt Serhat van voetballen: hij zit in een club waar vaak getraind wordt, en ook daarbuiten traint hij nog met zijn broer. Maar zijn Playstation is wel zijn favoriete bezit, en hij speelde er zo vaak mee dat zijn ouders het alleen nog in het weekend en in de vakantie toelaten.¹⁹

Binnenkinderen kunnen zeker in de stad een grote groep vormen.²⁰ Maar tegelijk wordt er in sommige stadsdelen meer op straat gespeeld dan eender waar. In de grote steden bestaat de groep buitenkinderen vaak voor een aanzienlijk deel uit allochtone jongens. Zij hebben een grote actieradius en hebben vaak nood aan goeie speelruimte om te kunnen voetballen. Maar ook onder de meisjes zijn er buitenkinderen; zij zijn dan samen met vriendinnen buiten en mogen vaak alleen onder die voorwaarde buiten. Hun actieradius is wel kleiner dan die van de jongens.²¹ Als er veel kinderen wonen in een wijk betekent dat dus niet alleen veel speelkansen (want veel potentiële speelpartners), maar het verhoogt ook de autonomie van kinderen om zonder volwassenen in de publieke ruimte aanwezig te zijn en te bewegen.

3.2. Betekenisgeving

Op de heel open vraag om iets hun gezin of over hun vrije tijd te vertellen, schrijven kinderen i.v.m. spelen vooral over buitenspelen: in de woonomgeving en in de tuin, en heel weinig over speelpleinen (Van Gils 1992: 97; Van Gils 1995: 155-160). De tuin wordt vooral door de wat jongere kinderen vaak vernoemd, terwijl hij duidelijk aan belang heeft ingeboet bij oudere kinderen. Een rustige woonomgeving wordt heel sterk door kinderen gewaardeerd, het drukke verkeer heel wat minder. En specifiek over spelen wordt vaak verwezen naar de aan- of afwezigheid van andere kinderen. "Op straat is het leuk. Want er staan soms wel vijftig kinderen op straat, en dan spelen we of praten we" – Emelie, tien jaar; "Ik vind het tof dat ik naast mijn tante woon en ik vind het niet leuk dat er maar weinig kinderen in de straat wonen" – Claire, tien jaar (Van Gils 1995: 156).

¹⁷ Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 41).

¹⁸ Onderzoek over (vrije)tijdsbeleving, focusgroep 4e leerjaar (Kind & Samenleving, nog niet gepubliceerd, 2008).

¹⁹ Onderzoek naar (vrije)tijdsbeleving, focusgroep 4e leerjaar (Kind & Samenleving, nog niet gepubliceerd, 2007).

²⁰ Iets minder dan de helft van de kinderen die expliciet uitspraken deed over op straat spelen in de Antwerpse Brederodewijk, zei dat ze nooit op straat speelden (Kind & Samenleving e.a. 2008: 60).

²¹ Speelruimtetwefsel Antwerpen, Brederodewijk (Kind & Samenleving e.a. 2008: 60).

Dit sociale aspect van spelen wordt door volwassenen vaak onderschat. Op de open vraag wat kinderen zou aanzetten om meer avontuurlijk te spelen, vernoemen kinderen allereerst 'meer plaats hebben om te spelen', maar op de tweede plaats 'meer vrienden hebben om mee te spelen'. Volwassenen wijzen bij dezelfde vraag ook naar meer plaats (en naar meer voorzieningen, veiligheid en toezicht), terwijl 'meer vrienden' pas op de zevende plaats komt.²²

Van groot belang voor de betekenisgeving van het buitenspelen van kinderen zijn vooreerst het *sociale* aspect in die betekenisgeving, en daarnaast het zelf actief betekenis kunnen geven aan de fysieke *plek* waar je speelt.

3.2.1 Sociale definitie van spelen en van ruimte bij kinderen

Kinderen houden ervan om dichtbij huis te spelen, en indien mogelijk in de eigen straat (zie 3.3.1). Ze willen zien en gezien worden – vandaar het eerder aangehaalde belang van observatiepunten, hoeken van straten,... – en zullen dus bijvoorbeeld spelen in de omgeving van winkels verkiezen boven spelen om een speciaal aangelegd speelpleintje (Wheway 2004). Toch kan zeker voor jongere kinderen een aantrekkelijk ingericht en vooral bereikbaar speelpleintje goed functioneren als 'kinderontmoetingsplaats' (Bouw & Karsten 2004).

Buitenspelen doe je immers meestal niet alleen: je kan groepsspelletjes spelen zoals tikkertje of verstoppertje, of tussendoor gewoon met elkaar praten.

*"Wij hebben wel een grote tuin, maar ik speel liever op straat om te kletsen met vriendinnen".
"Ik heb niet per se speeltoestellen nodig, zolang ik vriendjes heb om mee te spelen is het ook al goed".²³*

Op speelpleintjes en straten wordt dan ook niet enkel gespeeld, maar heel vaak zijn kinderen en jongeren aan het babbelen of wisselen ze spelen en praten met elkaar af (Jennen 2006: cd-rom observatierapport). Zowel kinderen als jongeren begeven zich ook in de publieke ruimte in de hoop dat ze dan andere kinderen of jongeren zullen ontmoeten.

Spelen en buiten zijn is voor kinderen dus een heel sociale bezigheid. En zo ervaren ze ook plaatsen: plaatsen worden door kinderen vaak expliciet gewaardeerd volgens de mensen die je er ontmoet of kan ontmoeten: dat maakt ze leuk of juist eng en onveilig.

De potentiële aanwezigheid van andere kinderen blijkt erg belangrijk te zijn; of plekken al dan niet leuk of vervelend zijn, hangt sterk af van al dan niet leuke of vervelende kinderen daar (Van Andel 1985). Dat heeft veel te maken met de 'gebruikswaarde' van een plek, die vooral door de aanwezigheid van andere kinderen wordt bepaald (Karsten et al. 2001: 72).

De sociale betekenis van een plaats is ook van tel in de mogelijke negatieve evaluatie ervan: niet zozeer de plek zelf is onveilig, maar het feit dat er enge of lastige mensen aanwezig kunnen zijn (zie ook 3.4.2).

3.2.2 Actief betekenis geven aan een plek

Kim Rasmussen maakt het onderscheid tussen 'places for children' en 'children's places'. De eerste zijn specifiek bedoeld en aangelegd voor kinderen – scholen, speelpleintjes en andere recreatieve voorzieningen. Daartegenover staan 'children's places', plekken die voor kinderen zélf speciale betekenis hebben. Volwassenen kunnen 'plekken voor kinderen' aanduiden, maar alleen kinderen kunnen 'kinderplekken' identificeren. Beide kunnen samenvallen, maar vaak is dat ook niet het geval. Onderzoek van sociale geografen toont meer en meer aan dat kinderen nog altijd informele ruimtes verkiezen om te spelen: ruimtes die kinderen zichzelf toe-eigenen, wellicht omdat ze door niemand anders worden opgeëist (Valentine 2004: 74-76). In haar onderzoek bij stadskinderen uit Leeds vond Burke (2005) dat kinderen vooral open plekken als belangrijk beschouwden: voor bewegingsspel, én om vrienden te ontmoeten. De kinderen werden gevraagd om foto's te nemen van de plekken waar zij

²² Playday 2008 opinion poll, survey bij 1000 Britse kinderen van 7 tot 16 jaar, n.a.v. de Nationale PlayDay van 2008. Rapport op www.playday.org.uk

²³ Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 42).

speelden, en vooral veel natuurlijke omgevingen en materialen kwamen op de foto, vaak heel gedetailleerd, terwijl formele speelruimtes slechts op drie procent van de foto's voorkwamen. Toch blijven veel aandacht en middelen gaan naar formele (maar vaak weinig flexibele) speelpleinen (Armitage 2004).

Betekenisgeving is altijd een actief proces. Speelplekken krijgen vooral betekenis doordat kinderen zich die plekken 'eigen' kunnen maken. Een dagelijkse omgeving zoals de eigen buurt wordt, gewoon door er vaak te zijn en erin rond te bewegen, heel vertrouwd zodat kinderen zich er thuis gaan voelen. En kinderen eigenen zich ook 'favoriete' plekken toe, die een speciale betekenis hebben omdat ze met bepaalde ervaringen of verhalen zijn verbonden.

Vertrouwdheid van de eigen buurt

Door met de fiets of te voet op weg te zijn, maak je een buurt of een route tot een plek of weg die je eigen is (Christensen 2003; Rasmussen en Smidt 2003). Door ergens rond te lopen of te fietsen, in de buurt te spelen en er te kunnen rondkijken, wordt een gevoel van behoren, van thuis-zijn gecreëerd.²⁴ Een route die kinderen samen hebben genomen, wordt zo een vertrouwde route die zij blijven nemen. Door hun op zich doelloze 'informele mobiliteit', gekoppeld aan spelen en gewoon wat rondkijken naar de huizen, maken kinderen hun eigen buurt meer en meer eigen (Meire 2005a). Kinderen die vaak op straat spelen weten dan ook meestal goed wie op welke plek te vinden is.

Favoriete plekken

Kinderen die zich op een vrije, informele manier in hun buurt kunnen en mogen bewegen en er spelen, vinden al gauw plekken die voor hen extra betekenis hebben. Zelden gaat het dan om formele speelruimte, maar om 'spookhuizen', 'ons kamp', 'de mini-mijn' (een met enkele buurjongens uitgegraven ondergrondse gang), 'de gesaboteerde kraan', 'de zandberg' (waar er altijd oorlogje wordt gespeeld),... (Meire 2005a). Die plekken kunnen fysiek weinig aantrekkelijk zijn: het gaat vaak om reïstruïmtes die er veeleer verlaten bij liggen. Maar ze zijn interessant omdat kinderen ze tot een 'eigen' plek kunnen maken: door fantasiespel, omdat deze plaatsen buiten het (toe)zicht van volwassenen liggen, of omdat ze, zoals kampen, door kinderen zelf werden gemaakt (cf. Kylin 2003). Vooral jongens houden van informele speelplekken, waar ze zomaar naartoe gaan en waar ze niet door volwassenen in het oog gehouden worden. Dit zijn echt wat Rasmussen (2004) 'children's places' noemt: plaatsen die alleen kinderen kunnen aanduiden en die voor volwassenen mogelijk niet eens herkend zouden worden als speelplek, die voor kinderen een speciale betekenis krijgen door er te spelen, en die vaak ook een eigen naam krijgen.

Sommige kinderen verwijzen eerder naar de tuin als hun favoriete plek, maar zorgen er toch weer voor dat ze een eigen, tegen indringers beschermde plaats creëren, zoals een kamp of een boomhut.

3.3. Betekenisgeving van concrete speelruimtes

De eigen straat en onmiddellijke buurt als verblijfsplaats en speelterrein

Op straat kunnen spelen is voor kinderen een belangrijke kwaliteit van de leefomgeving. Speelpleintjes zijn wel nodig, maar ze kunnen nooit hetzelfde betekenen als 'op straat kunnen spelen', dat een ondubbelzinnig positieve waardering krijgt (Van Gils 2000a: 46-48).

Uit de observaties van Els Jennen in Heusden-Zolder (Jennen 2006 – cd-rom, bijlage 2) blijkt heel vaak dat kinderen het heel **handig** vinden om dichtbij huis te spelen: om tussendoor iets te gaan drinken bijvoorbeeld, of om snel extra speelgoed of materiaal te halen zonder dat je daarvoor een heel eind terug moet. Bovendien kom je in je eigen straat makkelijker bekenden tegen. Op een speelpleintje is dat minder vaak het geval als het wat verder ligt. Kinderen vinden die pleintjes ook niet altijd bereikbaar: ze noemen ze opvallend vaak 'te ver'.

Kinderen die vaak op straat spelen, verwijzen vaak naar de **bespeelbaarheid van hun straat**.

De straat is vooral belangrijk om rond te hangen, en om te fietsen, stappen..., wat in de eigen tuin niet zo goed kan. De ruimte en de vlakke ondergrond geven kinderen ook zelf aan als reden om op straat

24 Omgekeerd zijn plekken die ver weg liggen, minder vertrouwd, en dat kan een reden zijn om die plek als 'onveilig' te classificeren – je mag er dan ook bijvoorbeeld alleen met een oudere broer of zus heen (focusgroep voor dit onderzoek, Antwerpen, kinderen van 6 tot 12 jaar).

te spelen. Ook aan garages of op parkings wordt vaak gespeeld; je kan er voetballen, fietsen en skaten, straattekenen...²⁵

In meer landelijke gebieden of residentiële buurten beginnen kinderen hun verhaal over dat buitenspelen met een bepaling van het soort straat waarin zij wonen en spelen: spelen kan makkelijk, want ze wonen in “een doodlopende straat”, “een rustige straat”, “een klein straatje waar bijna geen auto’s rijden”,...²⁶

Een jongen van 10 jaar is aan het fietsen. Na een 5-tal minuutjes komt een jongen van 11 jaar naar buiten en spelen de twee jongens samen voetbal. Beide jongens wonen hier. "We kunnen hier rustig op straat voetballen. Het is hier toch een doodlopende straat zodat we niemand storen. Misschien komen er straks nog anderen mee voetballen." (uit Jennen 2006 –cd-rom, bijlage 2).

Zoals de jongens aangeven is bij het op straat spelen niet alleen de verkeerssituatie van tel; de **kansen tot ontmoeting met potentiële speelpartners** die de straat biedt, is een andere cruciale kwestie. Het is dan meestal belangrijk dat dat leeftijdsgenoten zijn.

Een meisje van 8 jaar staat op straat met een open paraplu te draaien. Ze danst en gebruikt hierbij de paraplu. Het meisje speelt wel vaker op de straat. "Hier komen toch geen auto's voorbij. Ik vind het wel spijtig dat hier vooral kleinere kinderen wonen. Daar kan ik niet zo goed mee spelen." (Jennen 2006; cd-rom, bijlage 2)

In wijken waar kinderen vaak op straat spelen, gaan de kinderen naar buiten als ze zich vervelen of als ze met iemand willen spelen, in de hoop dat ze iemand zullen ontmoeten (Bouw & Karsten 2004). Buitenspelen is dan een middel om verveling te verdrijven.²⁷ Nog enkele nota's uit Jennens observaties die dit illustreren:

Een jongen en een meisje van 12 jaar smijten met plastieken flessen eikels uit de bomen. De kinderen vervelen zich. Ze komen even op straat kijken of daar iets te beleven valt.

Vijf jongens (6-10 jaar) staan in een groepje bij elkaar, de fiets aan de hand. Ze praten wat met elkaar. De jongens spelen nooit op een speelpleintje. Ze kennen elkaar van de wijk. Meestal rijden ze wat rond en kijken waar er iets te beleven valt. Ze komen altijd wel iemand tegen die ze kennen.

Twee meisjes van 7 jaar staan op de hoek te praten met elkaar. De meisjes wonen allebei in de straat. Ze zitten bij elkaar in de klas. Meestal spelen de meisjes bij elkaar thuis, binnen of in de tuin, maar soms wandelen ze wat langs de straat. Meestal is dit wanneer ze zich vervelen. Ze hopen dan andere kinderen tegen te komen, zodat ze samen met deze kinderen kunnen spelen.

3.3.2 Groene ruimte en informele speelruimte

Spelen wat je zelf wil en daarbij hele eigen werelden creëren: meestal wordt dat soort spelen geassocieerd met spelen in informele, groene ruimtes. Waar die voorhanden zijn, maken kinderen er vaak gretig gebruik van. Zij spreken met veel enthousiasme over “kampen bouwen”, “in bomen klimmen”, “in de struiken spelen”.²⁸ “In het bos zijn dennenappels en dan kan je woorden in het zand maken.”²⁹ Dieren zoeken, picknicken, met dennenappels gooien en in georganiseerd verband bosspellen en zoektochten zijn andere typische ‘bosactiviteiten’.³⁰

25 Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 56). Op sommige parkings in de steden wordt door kinderen veel gespeeld. Ze horen soms bij de schaarse open ruimtes in de stad en ze zijn net als de straat ideaal voor spel dat een vlakke ondergrond nodig heeft: fietsen, steppen, skaten, voetballen, tikkertje, jagersbal, ‘politie en dief’,... Soms klimmen kinderen zelfs over het hek van een parking om er te kunnen spelen of rolschaatsen (Onderzoek Speelruimtwissel Antwerpen: Kind & Samenleving e.a. 2008: 82).

26 Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 56). Zie ook Meire 2005a; Jennen 2006.

27 Focusgroep in het kader van dit onderzoek, Antwerpen, 6- tot 12-jarige kinderen.

28 Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 42).

29 Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

30 Focusgroep voor dit onderzoek, Beveren, 10- en 11-jarigen.

De kinderen uit de focusgroepen in Geel gaven aan dat ze heel vaak gebruik maken van informele speelruimtes. Zij noemden als speelplekken vooral bosjes, (maïs)velden, weiden en rustige of doodlopende straten.

- *"Ik woon in een doodlopende straat en vanachter is een soort bos en een veld. Ik heb daar een eigen kamp. Dat mag van de boer."* (Jongen)
- *"Achter ons huis is een klein stukje bos waar we vaak gaan spelen."* (Meisje)
- *"Achter onze tuin is een maïsveld. Daar spelen wij verstoppertje in. Daarachter is een rivier en hebben wij een kamp."* (Jongen)
- *"Ik woon in een doodlopende straat en ik speel vooral op het einde. Daar is een bos en hebben we een crossparcours. Er staan ook twee kapotte auto's. Een keer zei een meneer dat de auto's van hem waren, maar we spelen er toch op."* (Jongen)
- *"Een beetje verder bij ons is er een maïsveld. Ik speel daar met mijn nichtjes. We hebben een kamp gemaakt en dat is er nog altijd."* (Meisje)

Anderzijds vinden niet alle kinderen die informele ruimte leuk: sommigen vinden dat er "niets te doen is" in de velden.³¹ Je ontmoet er ook minder makkelijk andere kinderen dan op straat.

Overigens blijkt de jeugdbeweging vaak een belangrijke context te zijn waarin kinderen bosjes en andere groene ruimtes verkennen en gebruiken in hun spel.³² Dat een bos een grote oppervlakte heeft, maakt het voor jeugdbewegingen een ideaal terrein voor groepsspellen en zoektochten.³³

Een zelf om te vormen groene buitenruimte is natuurlijk niet overal beschikbaar. Het groen is er veeleer in parken terug te vinden. En ook in de stad waarderen kinderen groene ruimte heel sterk om te spelen. Een park- en bosachtig gedeelte in het Antwerpse Hof van Leysen werd door de oudere kinderen erg geapprecieerd:³⁴

"Daar! De klimboom! Altijd als wij hier naar hier toegaan, gaan wij naar de klimboom, dat is ons kamp."

"We gaan soms naar het park om legertje te spelen"

"Dat bos is een beetje griezelig. Dan zeggen we: er is een man doodgegaan". "We hebben daar geheime plekjes in de bosjes en kampen" "in het bos, waar we geheimen vertellen".

Vergeleken met de eigen straat of een formele speelruimte bieden veel informele, groene plekken het voordeel van **manipuleerbaarheid**: je kan de ruimte in zekere zin omvormen en ze tot je eigen ruimte maken. Doordat er meestal weinig toezicht is van volwassenen kan je er ook vaak doen waar je zin in hebt.

Braakliggende terreinen prikkelen de fantasie en dus de eigen betekenisgeving (NDO 1984: 39-47). De kinderen geven eigen namen aan stukken groene ruimte: "Dat is de tiggervlakte: een berg met een beetje wit en geel."; "Dat is het kabouterbos".³⁵ Ze maken die plaatsen dus tot **eigen plekken**.

In dat **avontuurlijke**, dat prikkelen van de fantasie, is 'wilde' groene ruimte zonder meer onvervangbaar. Telkens weer wordt bij wilde stukken land verwezen naar verhalen: "er zijn daar bommen gevonden"; "er is een zwerver en die bouwt daar een hut"³⁶; in een maïsveld met daarin een "berg met een tunnel" waarin "een Maria[beeld] met de kop eraf" staat, hebben kinderen "een geheim privaat domein".³⁷ "Na het voetbal, als ik gedoucht heb, ga ik soms in de bos. Er is ook een kapot huis."; "In het bos ginder is een boomhut die we gemaakt hebben. Daar staat ook een huis in". Vijf klasvrienden bouwden mee aan de boomhut.³⁸

Een dergelijk bosje kan heel wat betekenis hebben voor kinderen: ze kennen het goed, en kunnen heel wat belevenissen en verhalen vertellen. Over een vervallen weekendhuisje in het bos: "die mijnheer heeft zich opgehangen", "alles daar is kapot", "we maken daar ons kamp".³⁹

31 Focusgroepen in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015; focusgroep in het kader van dit onderzoek, Temse.

32 Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

33 Focusgroep buitenspellen, Temse (11- en 12-jarige kinderen).

34 Onderzoek Speelruimtetweefsel Antwerpen, Brederodewijk (Kind & Samenleving e.a. 2008: 74).

35 Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

36 Onderzoek Speelruimtetweefsel Antwerpen, Brederodewijk: richtinggevend gedeelte en actiefiches, blz. 24, over de Konijnenwei.

37 Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 56).

38 Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

39 Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

Buitenspelen in de publieke ruimte kan inderdaad betekenen dat je met iets onverwachts, onvertrouwd of ronduit gevaarlijks wordt geconfronteerd. Dat maakt net veel van het leuke uit aan buitenspelen, al kan het net zo goed hinderend werken (zie 3.4.2). Zoals aangegeven in Hoofdstuk 1 is risico en het omgaan ermee, inherent aan spelen, én aan de betekenisgeving ervan. Kinderen vernoemen heel duidelijk het samengaan van angst en aantrekking in hun avontuurlijk spel (Coster & Gleave 2008: 14-19).

Kinderen weten niet altijd of ze echt in een bosje mogen spelen, maar ze maken er kampen en als ze iemand zien, “bukken ze in de gracht”. Het stiekeme is ook wel leuk.⁴⁰ In Brugge praatten kinderen over het autokerkhof: “daar gaan we stiekem op met vrienden. We werden betrapt en de mensen waren boos, maar we gingen toch terug.”⁴¹

Dat **spannende** kan leuk zijn, maar ook als onveilig ervaren worden: “Het is gevaarlijk daar in de bosjes want daar kunnen ontvoerders zitten”. “Ik ga daar niet alleen, want we hebben daar rare dingen gezien: een meneer was zand aan het eten, een zatlap”.⁴²

Spelen bij een rivier of kanaal is iets wat kinderen zelden doen, ondanks de speelmogelijkheden die deze omgeving biedt (Tapsell e.a. 2001). Dat geldt ook voor de bevroegde kinderen in Geel en in Antwerpen⁴³. Niemand speelt er alleen langs een kanaal of vaart: “Nee, dat is veel te gevaarlijk”. Ook de Nete vinden de Geelse kinderen “gevaarlijk”, “want er is harde stroming”.

3.3.3 Stadscentrum of dorpskern

Wanneer ze er niet wonen, komen kinderen toch af en toe of regelmatig in het stadscentrum of de dorpskern, bijvoorbeeld omdat ze er school lopen of naar een georganiseerde vrijetijdsactiviteit gaan. Spelen is dan iets wat kinderen omschrijven als een tussendoor-activiteit:

*“als we te vroeg zijn dan gaan we daar nog wat spelen”; “als we naar het toneel gaan, dan spelen we soms oorlogje rond de fontein [vlakbij het cultureel centrum]”.*⁴⁴

Pleinen kunnen daarbij ankerplekken zijn, waar ze even halt houden, of kruispunten waar ze elkaar ontmoeten. Het Onze-Lieve-Vrouwplein in het centrum van Boechout vinden kinderen wel een tof plein:

“Ge komt daarnaar toe met uw vrienden, ge zet uw fietsen voor dat standbeeld dat daar op staat, ge gaat op dat standbeeld zitten, ge gaat wat babbelen, en als ge efkes geen zin meer hebt om te babbelen, dan gaat ge naar die fontein, en als dat aan staat, dan gaat ge onder de fontein zitten en dan wordt ge helemaal nat, en dat is keileuk.”

Op een dergelijk pleintje doe je eigenlijk niet zoveel: wat er vooral gebeurt is “babbelen”, “roddelen”, “hangen”, “rondhangen”. (actieonderzoek mobiliteit Boechout; in Meire 2005b)

3.3.4 Tuinen

Tuinen behoren voor veel kinderen tot de belangrijkste plekken van het huis (Rasmussen 2004). Als er iets aan de eigen woning veranderd zou moeten worden, zo zeggen Vlaamse (12- en 18-jarige) jongeren, dan is dat in de eerste plaats dat er een tuin of een grotere tuin zou mogen zijn (Verhetsel e.a. 2003: 111-112).

Vooraf in residentiële wijken zijn tuinen vaak grotendeels ingericht als ‘plaatsen voor kinderen’, als een soort individuele speeltuintjes met speeltoestellen, een zandbak, een zwembadje, een trampoline. Dat maakt ze heel anders dan de door kinderen ‘ingepalmde’ restruimtes, die helemaal niet bedoeld zijn als plekken voor kinderen. Maar ook op deze ‘plekken voor kinderen’ drukken kinderen graag hun eigen stempel, door bijvoorbeeld een kamp in de tuin te maken. Dat wil zeggen dat ze er een *betekenisvolle* plek van maken, die geschikt is om er allerlei leuke ervaringen in mee te maken. De eigen tuin is, net als restruimtes in de publieke ruimte, maar anders dan de meeste andere publieke

40 Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

41 Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 56).

42 Onderzoek Speelruimtwefsel Antwerpen, Brederodewijk (Kind & Samenleving e.a. 2008).

43 Focusgroep voor dit onderzoek, Antwerpen (Noordschippersdok), 6- tot 12-jarigen.

44 Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

ruimtes, inclusief formele speelruimte, uitermate geschikt om door kinderen naar hun hand gezet te worden.

In de voor dit onderzoek georganiseerde focusgroepen werd de tuin inderdaad gezien als een plek met veel mogelijkheden: omdat er een trampoline of een zwembadje staat, maar ook omdat je er kampen kunt bouwen of in de bomen kunt klimmen. Die laatste activiteiten worden niet alleen met het bos geassocieerd, maar nog sterker met de tuin, en helemaal niet met een publiek speelterrein. De tuin is een **vertrouwde plek** – waar eigen speelmateriaal trouwens bij de hand is – waar kinderen een **grote vrijheid** ervaren. De nabijheid van ouders wordt er niet als een belemmering ervaren: veeleer is de aanwezigheid van bloemperken of de beperkte oppervlakte van de tuin een beperking.

De associatie van de tuin met avontuurlijk spel (constructie- en explorerend spel) en het feit dat de tuin voor kinderen vooral een vertrouwde plek is waar ze zelf beslissen wat ze doen en waar supervisie niet als hinderlijk wordt gezien,⁴⁵ geven aan dat ‘informeel spelen’ niet zomaar mag beperkt worden tot ‘spelen in informele ruimtes’. Ook een publiek speelplein kunnen kinderen trouwens als eigen ruimte zien waar ze doen waar ze zelf zin in hebben.

3.3.5 Formele speelterreinen en ‘resident’ zijn van een speelplek

Buurtspeelpleintjes worden vaak minder gebruikt dan verwacht zou kunnen worden. Kinderen vernoemen ze ook niet zo vaak spontaan als buitenspeelplek⁴⁶ en maken dikwijls de opmerking dat ze “meer voor kleine kinderen” zijn bedoeld.

De toegenomen veiligheidsmaatregelen die elke vorm van gevaar op formele speelterreinen schijnen te willen onderdrukken, kunnen er mogelijk voor zorgen dat speelpleinen voor kinderen minder aantrekkelijk worden – wat kinderen dus mogelijk aanzet om minder van de speelvoorzieningen gebruik te maken (Ball 2004).

Eigenlijk hebben we niet zo’n goed zicht op waarom vooral jongere kinderen formele speelruimtes belangrijk en leuk vinden, en waarom oudere kinderen ze niet meer aantrekkelijk vinden (vaak: “dat is voor kleine kinderen”). Beleidsgericht onderzoek concentreert zich veeleer over de **wensen en noden** ter zake: wat is er op dit pleintje nog nodig?

In een bevraging op een speelpleintje in de Gentse wijk Brugse Poort over hun (speel)wensen op die plek, bleek ook in de beperkte leeftijdscategorie die werd bevroegd (9 à 14 jaar) al een duidelijk onderscheid te maken. Jongere kinderen vragen om speeltoestellen (schommels, wippen, glijbaan), oudere kinderen zullen eerder vragen naar sportveldjes (voetbal, basket) en naar plekken om te zitten, te praten, rond te hangen (banken, tafels “om te kaarten”,...). Groen (ook gewoon gras) wordt wel door kinderen van alle leeftijden gewaardeerd, net als niveauverschillen zoals heuvels of trappen (Meire 2005b).

Ook in formele speelruimtes vinden kinderen de aanwezigheid van bespeelbare groenruimte en speelheuvels bijzonder belangrijk: voor kampenbouw, avontuurlijk spel, groepsspelletjes zoals verstoppertje, fantasiespel, of gewoon omdat het gezellig is en de kleine hoekjes geborgenheid geven. Buitenspelen is voor kinderen vaak “in de struiken spelen”, “kampen bouwen”, “in bomen klimmen”, “legertje spelen”...⁴⁷

Speeltoestellen kunnen ook zorgen voor avontuurlijkheid:

“De vroegere [speeltoestellen] uit hout waren gevaarlijke en leuker.”

“Het is nog uit hout. Het is meer avontuurlijk dan wat er nu elders staat”; “Het is allemaal voor kleine kindjes, er moet meer voor grote kinderen komen. Gevaarlijke dingen.”⁴⁸

Speelpleinen op bovenlokale, recreatieve domeinen worden vaak veel gebruikt. Kinderen zijn dan vergezeld van hun ouders die een terrasje doen (Jennen 2006). Kinderen die vooral binnen spelen of in de eigen tuin spelen, voelen zich aangetrokken tot sterk uitgeruste, vaak bovenlokale speeltuinen, die ze met hun ouders bezoeken (Fris in het Landschap e.a. 2005: 41): ze kunnen er dingen doen die ze thuis niet doen, omdat het terrein groter of avontuurlijker is of omdat er meer kinderen zijn.

45 Focusgroepen voor dit onderzoek.

46 Focusgroepen voor dit onderzoek.

47 Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 44).

48 Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 43-44).

Speelpleintjes kunnen soms een **sociale functie** hebben. Kinderen voetballen soms alleen in de tuin, maar op een speelplein kunnen ze samen voetballen en daarvoor afspreken (Jennen 2006 – cd-rom bijlage 1). Een speelplein biedt vooral veel meer plaats dan de tuin en de straat. “Onze tuinen zijn te klein om te voetballen... Gelukkig hebben we hier nu goalen” (ibid.). Misschien kan je op straat wel voetballen, maar om een echte wedstrijd te spelen zoeken kinderen of jongeren een veldje op, of bijvoorbeeld een basketbalveld (ibid.)

Kinderen komen niet altijd naar een speelterrein om te spelen, maar omdat het een ontmoetingsplaats is (cf. Reek 2008). De door ons bevroegde elf- en twaalfjarige kinderen in Temse noemden het skatepark als buitenspeellocatie, maar eigenlijk moet je volgens hen wel ‘gevorderd’ zijn om de skatetoestellen te kunnen gebruiken. Maar niet alle kinderen komen er om te skaten: het is ook gewoon een ontmoetingspunt voor kinderen.⁴⁹

De sociale ontmoetingsfunctie kan er mede voor zorgen dat kinderen wel degelijk vinden dat een speelpleintje ‘hun terrein’ is. Je doet er je zin, vinden sommige kinderen: ‘roepen’, ‘vechten’, ‘alles afbreken’.⁵⁰ Buiten het toezicht van volwassenen maar wél op een voor kinderen volkomen gelegitimeerde plek zoals een speelplein, is grensoverschrijdend gedrag dan niet ver weg.

Onderzoek van Lia Karsten (2003) op acht Amsterdamse publieke speelruimtes ging na hoe sommige kinderen niet zomaar een ‘bezoeker’ van het speelpleintje zijn, maar de **status verwerven van ‘resident’**. Residenten komen vaak naar ‘hun pleintje’, ontwikkelen onder elkaar een eigen jargon (b.v. op basis van voetbaltermen) dat voor buitenstaanders moeilijk te begrijpen is, en privatiseren in zekere zin de publiek ruimte door de plek als hun eigendom te beschouwen. Karsten toont aan hoe dit samenhangt met gender. In het algemeen stelde Karsten vast dat slechts 15 tot 40% van de kinderen op de speelpleintjes meisjes waren. Maar jongens komen niet alleen *vaker* op de speelpleintjes: ze blijven er ook langer en kennen het terrein vaak beter dan meisjes omdat ze grotere oppervlaktes gebruiken in hun spel. De meer frequente, langdurige en zichtbare aanwezigheid van jongens maakt dat zij makkelijker ‘resident’ worden op een speelpleintje dan meisjes. De manier waarop meisjes spelen – ze zijn minder vaak op publieke speelruimtes, blijven er minder lang, spelen in kleinere groepjes en vaak op minder centrale of zichtbare plaatsen – versterkt hun status als een minderheidsgroep. De meisjes die wél de status van resident hadden verworven waren vaak in staat om traditionele genderrollen uit te dagen en bijvoorbeeld stukken van de speelruimte te controleren, andere kinderen toe te laten in het spel, en activiteiten te organiseren.

3.4. Problemen om buiten te kunnen spelen

De in diverse enquêtes aangetoonde bezorgdheid van kinderen over de aanwezigheid van **voldoende speelruimte in de buurt en de bereikbaarheid daarvan**, hebben we reeds hoger in dit hoofdstuk aangehaald (zie 3.3.1). Maar kinderen vernoemen nog andere problemen om buiten te kunnen spelen.

3.4.1 Weersomstandigheden spelen natuurlijk een grote rol in het al dan niet willen of kunnen buitenspelen. Dit wordt zelden bevroegd en kinderen spreken er ook weinig spontaan over. Heel wat kinderen *mogen* van hun ouders ook niet buitenspelen bij slecht weer.⁵¹

3.4.2 Niet mogen, niet durven

Kinderen voelen zich in hun buurt, waar ze doorgaans spelen, over het algemeen veilig. Meestal zijn er ook duidelijke afspraken over waar kinderen wel of niet mogen buitenspelen; en daarbinnen – nadat ze het aan hun ouders hebben gevraagd – kunnen de meeste kinderen zelf beslissen wanneer en wat ze buiten gaan spelen. Oudere kinderen vertellen ook niet altijd waar ze juist gaan spelen, maar hebben wel hun ‘vaste’ plekken zodat hun ouders wellicht een goed zicht hebben op waar hun kinderen zich bevinden.⁵² Deze autonomie wordt vergroot door het gezelschap

49 Focusgroep in het kader van dit onderzoek.

50 Focusgroep in het kader van dit onderzoek, met 10- en 11-jarige kinderen, Beveren.

51 Focusgroep voor dit onderzoek, Beveren, 10- en 11-jarigen.

52 Focusgroepen voor dit onderzoek.

van een oudere broer of zus, terwijl een jongere broer of zus net een belemmering kan zijn van de bewegingsvrijheid.⁵³

Dat een straat of buurt 'onveilig' is om te spelen, kan voor kinderen zowel te maken hebben met angst voor sociale onveiligheid als met de verkeersonveiligheid.

Verkeer

Het drukke verkeer wordt vaak genoemd als het gaat over de vraag of buitenspelen wel veilig is. Toch associëren kinderen (verkeers)onveiligheid niet echt met buitenspelen.⁵⁴ Dat komt omdat zij doorgaans zelf goed aanvoelen wanneer een straat bijvoorbeeld te druk is om te spelen; in dat geval gaan ze elders spelen: in de tuin, of in een andere straat.⁵⁵ Onder meer voor de kinderen die langs een invalsweg wonen is het drukke verkeer een probleem, en wordt een alternatief gezocht.

Moderator: als je op straat wil spelen, ga je dan gewoon de straat op en...

Matthias: nee, dat is pourri op de straat. Dat is pourri, want alle auto's, dat is 'piew'... [doet voorbijrazende auto's na].

Moderator: waar spelen jullie dan als jullie buitenspelen, met vrienden?

Matthias: ah, met mijn vrienden, mijn burens, ik speel in onze tuinen. Er is geen speeltuin [in de buurt], alleen maar in de tuin, in de boom.⁵⁶

"Ik mag niet alleen met de fiets. Ik blijf bijna altijd in mijn eigen tuin." (Meisje, 5de leerjaar)

"Ik speel vooral in de tuin. Ik woon op de Tessenderlose weg, de grote baan naar Meerhout." (Jongen, 4de leerjaar)⁵⁷

Grote verkeersassen zijn voor kinderen ook barrières die maken dat sommige interessante speelplekken onbereikbaar worden (zonder volwassen begeleiding).

Sociale onveiligheid

Voor kinderen wordt een omgeving minder 'sociaal veilig' door de aanwezigheid van (groepjes) oudere tieners en van enge volwassenen. Ook voor afval, hondenpoep, graffiti en andere tekenen van verwaarlozing zijn kinderen erg gevoelig (Meire 2005a; Woolley e.a. 1999).

Door de ruimte veeleer exclusief voor zich op te eisen (mensen de weg te blokkeren, vandalisme, pestgedrag) of gewoon door hun drang om ongesuperviseerd samen te zijn ('rondhangen'), maken **tieners** de publieke ruimte waar ze aanwezig zijn minder toegankelijk, minder publiek voor kinderen.

Op een globaal genomen positief gewaardeerd speelterrein in Geel zitten vaak jongeren. De kinderen ervaren dit echter niet echt als een probleem omdat de jongeren een eigen plek hebben, achteraan het terrein:

"Ik ga dikwijls naar het speelpleintje. Vaak met vrienden. Er zijn ook grote kinderen, jongeren. Die zitten daar altijd met hun brommerke. Ze gaan altijd naar de achterste zandbak en wij zitten van voren. Eén keer was ik alleen en daar was wel een rare. Maar met twee heb ik geen schrik. Ik heb ook een GSM." (Meisje, 4de leerjaar)⁵⁸

Groepjes oudere tieners, die vooral 's avonds wel eens stukken van speelterreintjes inpalmen, worden door kinderen vaak gemeden. Ze gaan meestal erg pragmatisch om met het claimedrag van de tieners.

*'We hebben soms last van jongeren die wel eens boel zoeken. Dan gaan we gewoon weg en dan stoppen we'.*⁵⁹

Over een pleintje waar kinderen spreken over jongeren met hun brommers, bakken bier en drugs (cannabis), zeggen de kinderen: "Wij spelen dan langs voor als de grote langs achter zitten". Er zijn

⁵³ Focusgroep voor dit onderzoek, Temse (11-12 jaar).

⁵⁴ Focusgroepen voor dit onderzoek.

⁵⁵ Focusgroepen voor dit onderzoek, Beveren en Temse.

⁵⁶ Onderzoek over (vrije)tijdsbeleving, focusgroep 4e leerjaar (Kind & Samenleving, nog niet gepubliceerd, 2008).

⁵⁷ Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

⁵⁸ Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

⁵⁹ Onderzoek Speelruimtetweefsel Antwerpen, Brederodewijk (Kind & Samenleving e.a. 2008: 73).

*niet echt conflicten, maar er is wel vraag naar een tweede terrein: "De groten moeten een andere plek hebben".*⁶⁰

Maar het kan ook dat de aanwezigheid van groepen tieners de kinderen echt weghoudt van het speelplein of van spelen op straat:

*"Ik ga niet veel in de buurt spelen omdat ik eigenlijk niet graag alleen buiten ben. Als ik in de buurt speel, dan moeten er zeker een stuk of vier vrienden bij zijn en soms pesten er ons grote jongens." ; "Bij ons in de buurt zijn er ook geen speelpleinen. Er is er wel eentje, maar daar zijn er zoveel grote jongens, en ze willen ons dan nooit op de grote mand die schommelt laten en daarom speel ik liever in de tuin".*⁶¹

Ook de aanwezigheid van **allochtonen** kan een reden zijn om bijvoorbeeld niet naar een bepaald plein te gaan of te mogen gaan: "Daar wonen veel Marokkanen en mijn ouders willen niet dat ik daar naartoe ga"; "Als mama het niet ziet, speel ik hier stiekem. Ik mag daar niet naartoe omdat daar veel Turkse kinderen zijn".⁶²

Over **volwassenen** wordt veel genuanceerder gesproken dan over tieners. Zij zijn enkel *potentieel* bedreigend: op publieke plaatsen kan je rare mensen tegenkomen. Zo worden pedofielen en aanranders, alcohol en dronken mensen, drugs en junkies worden regelmatig vernoemd als het gaat om de beleving en waardering van (al dan niet als speelruimte bedoelde) pleintjes (Meire 2005a, 2005b).

Sommige kinderen mogen van hun ouders daarom bijvoorbeeld niet buiten komen in het donker. Dat is vaker het geval voor meisjes dan voor jongens.

Marie: Nee, ik ben niet bang [in het donker] maar ik mag dat niet van mijn ouders. Die zeggen gewoon: nee nee, ge moogt 's avonds niet buiten. Allee dan.

Moderator: En waarom moet je dan binnen blijven? Wat zeggen ze dan? 'Want'...

Marie: Ik denk dat dat ook van die aanranders is of zo.

(Focusgroep 1^e middelbaar Lier; in Meire 2005a)

Maar volwassenen, zelfs onbekenden, kunnen ook veiligheid bieden. Hoewel ze er vaak op gewezen worden dat vreemde mensen gevaarlijk kunnen zijn, hebben kinderen een basisvertrouwen dat de meeste mensen te vertrouwen zijn en enge mensen uitzonderingen zijn (vgl. Woolley e.a. 1999). Bijvoorbeeld vinden ze dat het veiliger is als er veel mensen op straat zijn: op een drukke weg of in een drukke winkelstraat zal je niet zomaar overvallen worden. "Dat zijn allemaal drukke banen, en daar gaan ze u niet direct kidnappen hé" (Meire 2005a). Impliciet wijst dat het op basisvertrouwen dat kinderen hebben in volwassenen in het algemeen.

3.4.3 Formalisering en privatisering van de ruimte; verdwijnen van 'restruimte'.

Ook kinderen ervaren dat hun woonomgeving meer en meer dichtgebouwd wordt. "Bij ons gaan ze huizen zetten op het voetbalveld"; "We hadden vroeger een grasplein met sprinkhanen, maar nu staan daar allemaal huizen".⁶³ Dat creëert niet alleen meer verkeer in de straat: er zijn ook minder mogelijkheden tot informele speelplekken en informele mobiliteit.

Door de privatisering en formalisering van de ruimte worden interessante informele plekken onbereikbaar. In Rotselaar stopten kinderen heel regelmatig op een kruispunt van paden vlakbij hun school, waar lage struiken met eetbare besjes stonden. Nu zijn de struiken weg en is een hoge afrastering in de plaats gekomen. Met die verandering is een favoriet plekje van de kinderen verdwenen:

"Nu kan je daar geen bessen meer eten."

"Ja, dat vond ik echt erg. Daar waren altijd besjes, en die aten wij zo op, en we maakten daar confituur van, en pudding..."

Het nu verdwenen plekje werd nog altijd genoemd als we vroegen naar het 'favoriete pad' van de kinderen.⁶⁴

⁶⁰ Focusgroep in het kader van het Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015.

⁶¹ Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 57).

⁶² Onderzoek Speelruimtwefsel Antwerpen, Brederodewijk (Kind & Samenleving e.a. 2008: 76 en 79).

⁶³ Speelruimtebeleidsplan Brugge (Fris in het Landschap e.a. 2005: 57).

⁶⁴ Actieonderzoek over mobiliteit, groepje kinderen tijdens wandeling, Rotselaar (Meire 2005b).

Net als volwassenen willen kinderen niet dat een omgeving die ze gewoon zijn en waar ze een positieve relatie mee hebben aangeknoopt, verdwijnt. Wanneer een plek die erg leuk was om op te spelen plots verdwijnt omdat ze verkaveld wordt is dat erg frustrerend: je hebt geen controle over wat er met 'jouw' plek gebeurt. Toen we vroegen of de kinderen ook bij een paadje langs het gemeentehuis in Boechout soms wat bleven hangen, bleek dat geen optie meer, tot groot onbegrip van de kinderen:

“Ah nee, want daar is niets te doen, want ze gaan daar nu ook een wijk bouwen. Dat is niet serieus hé! Want ze hebben heel dat mooi groen afgebroken, dat was daar een hele wildernis, keitof om te spelen, en weet ge wat ze doen?! Ze bouwen daar een wijk!”⁶⁵

4.Hoe is het gesteld met het buitenspelen in Vlaanderen?

Is het buitenspelende kind een uitstervende soort (Louv 2007)? Uit gesprekken met kinderen (zie het vorige hoofdstuk) blijkt dit nog niet meteen het geval te zijn. Wie vrij vaak of heel vaak buiten speelt, spreekt ook anno 2008 over kampen bouwen, in bomen klimmen, in maïsvelden of struiken spelen, op verkenning gaan in bosjes, gaan spelen op plaatsen waar het niet mag... Zeker in de meer landelijke gebieden lijken kinderen op die manier plekje (vaak informele) speelruimte tot hun eigen plekje te kunnen maken. In de grote steden zien we een zeer ambigu beeld. Er is weinig binnenruimte en ook een (voldoende grote) tuin ontbreekt vaak, maar tegelijk blijft ook de publieke ruimte gebrekkig. Toch zijn er ook in de stad echte buitenkinderen die gewoon 'bijna altijd' in hun eigen straat spelen. Bestaat er ook cijfermateriaal dat dit wat onduidelijke beeld in wat meer objectieve termen kan beschrijven?

4.1.Een manifest gebrek aan onderzoek

We kunnen niet om de vaststelling heen dat er nauwelijks onderzoek bestaat dat ons een goed beeld geeft van hoe het in Vlaanderen gesteld is met het buitenspelen: van hoeveel kinderen vaak of niet vaak buitenspelen, en van een mogelijke evolutie in dat buitenspelen. Dit heeft verschillende redenen. Allereerst wordt spelen in onderzoek **zelden serieus genomen**. De academische wereld zet onderzoek ter zake zelden op de agenda, zodat studies eerder worden gemaakt in het kader van scripties van studenten of als beleidsgericht onderzoek, dat dus allereerst inspeelt op de daar heersende vragen.

Hoe centraal spelen ook staat in het leven van kinderen, het is geen thema in de jeugdmonitor van het Jeugdonderzoeksplatform (JOP). Deze monitor bevraagt overigens ook (nog?) helemaal geen kinderen, maar enkel de 14- tot 18-jarigen en de 18- tot 25-jarigen.

Ook over het aandeel tijd dat kinderen spenderen aan buitenspelen bestaan nauwelijks gegevens. In **tijdsbestedingsonderzoek** wordt worden kinderen onder de twaalf jaar nog bijna volledig – en in Vlaanderen zelfs helemaal – over het hoofd gezien (Ben-Arieh en Ofir 2002; Manni 2004). De bestaande studies focussen zich bovendien vaak op het tijdsgebruik van specifieke activiteiten zoals televisiekijken, en niet op buitenspelen, een activiteiten-categorie die ook moeilijker af te lijnen en dus te meten is.

Om een goed zicht te krijgen op het niet-georganiseerde buitenspelen van kinderen zijn uitgebreide **observaties** eigenlijk onontbeerlijk: alleen zo kan het feitelijk speelgedrag van kinderen op een geldige manier in kaart worden gebracht. Het meeste onderzoek over buitenspelen verloopt echter via enquêtes.

Om de evolutie in (de mate van, de vormen van) buitenspelen effectief te kunnen onderzoeken, is **longitudinaal en herhaald onderzoek** nodig. Dit is in Vlaanderen (en ook elders) zo goed als onbestaande.

Door deze tekortkomingen hebben we eenvoudigweg geen objectief beeld van hoeveel kinderen buitenspelen – informeel op straat, of in de eigen tuin, of meer formeel, bijvoorbeeld met de jeugdbeweging – of van hoe vaak ze dat doen. Over de evolutie van dat buitenspelen doorheen de tijd is dan al helemaal geen uitspraak te doen op basis van hard cijfermateriaal. Over het buitenspelen in Nederland schrijft Zeijl (2005: 49): “Bij gebrek aan landelijke trendcijfers is het onbekend of

⁶⁵ Actieonderzoek over mobiliteit, jongen tijdens fietstocht, Boechout (Meire 2005b).

Nederlandse kinderen meer of minder buiten zijn gaan spelen door de jaren heen, ook al wordt vaak beweerd dat kinderen nu minder buiten komen dan vroeger". Dat geldt evenzeer voor Vlaanderen. Enkel een **'buitenspeelmonitor'**, of een jeugdmonitor die ook kinderen bevraagt en daarbij het buitenspelen niet over het hoofd ziet, zou hieromtrent voldoende gegevens kunnen opleveren.

Ook in het buitenland zijn deze gegevens doorgaans onbeschikbaar. Toch twee vermeldingen. Lacey (2007) vergeleek enkele observaties over buitenspelen in Groot-Brittannië om tot de conclusie te komen dat steeds minder kinderen die buitenspelen, op straat spelen. In 1973 vond een zeer grootschalig observatie-onderzoek (meer dan 50000 observaties) van de buitenhuis-activiteiten van kinderen in sociale woonwijken dat 75% van de geobserveerde kinderen vlakbij hun huis speelden, meestal op straten en pleinen. Een kleinschaliger onderzoek in 1985 in gelijkaardige omgevingen zag nog 46% buitenspelende kinderen op straat, 18% op speelpleinen en 17% in de tuin. En in 2005 vond een ander onderzoek dat nog slechts 15% van de kinderen buiten op straat speelden. Hoewel het hier gaat om heel verschillende en dus moeilijk vergelijkbare onderzoeken, is de trend duidelijk: buitenspelen gebeurt steeds minder op straat.

Een studie naar de tijdsbesteding van kinderen in de Verenigde Staten toonde dat de meer gestructureerde activiteiten (school, kinderopvang, sport, kunstactiviteiten) in de periode 1981-1997 toegenomen zijn, terwijl ongestructureerd spel, televisiekijken, bezoeken en passieve vrijetijdsbesteding afgenomen zijn (Hofferth & Sandberg 2001).

4.2. Bovenlokale gegevens: institutionele factoren

Het bovenlokale 'harde' cijfermateriaal dat voorhanden is, is doorgaans eerder institutioneel of structureel van aard en zegt niet rechtstreeks iets over hoeveel kinderen buitenspelen: het gaat dan over hoeveel jeugdbewegingen er zijn of over hoeveel speelruimte er beschikbaar is.

Het jeugdwerk, en dan met name de jeugdbewegingen en speelpleinwerkingen, is voor veel kinderen en jongeren een belangrijke context waarin ze buitenspelen. Het recentste **cijferboek jeugdwerk 2005-2007** geeft wel een goed beeld van het (bijzonder grote) aantal en de diversiteit van private en gemeentelijke jeugdwerkorganisaties in Vlaanderen. Maar tegelijk zegt deze enquête niets over hoeveel kinderen hoeveel kinderen regelmatig in dit kader buitenspelen.

Het cijferboek (Cijferboek Jeugdwerk 2005: 127-129) geeft wel aan dat binnen de prioriteit jeugdruimte die in meer dan 90% van de lokale jeugdbeleidsplannen in Vlaanderen werd aangenomen, speelruimte het belangrijkste hoofdstuk was waaraan de gemeente werkte, voor fuifruimte, ontmoetingsruimte, groene ruimte en skate-infrastructuur.

Het **Onderzoek publieke speelruimte in Vlaams-Brabant** (Thaens & Strynck 2006) inventariseert de bestaande speelruimte voor de ongeorganiseerde kinderen van 5 tot 14 jaar, en (vooral) voor de jeugdbewegingen en speelpleinwerkingen. De studie geeft evenwel geen zicht op het gebruik daarvan.

De deelnemende gemeentelijke jeugddiensten – 30 van de 65 gemeenten – beschrijven 280 (wijk)speelpleinen met speelinfrastructuur, 150 grasvelden of weides, 100 sportterreinen, en telkens meer dan 50 parken en speelzones in bos- of natuurgebied (Thaens & Strynck 2006: 20). Het jeugdwerk maakt vooral gebruik van groene ruimtes: van grasvelden of speelweiden – vaak is dit het eigen terrein –, en van speelzones in bos- of natuurgebied (ibid.: 21). In de dichter bevolkte gemeenten zijn meer speelpleinen met speeltoestellen. Het jeugdwerk maakt er vaker gebruik van parken maar er zijn minder grasvelden om op te spelen (ibid.: 25).

De lokale jeugdbewegingen vinden vooral de speelzones in bos- en natuurgebied avontuurlijk en vol speelimpuls: groene ruimtes zijn met voorsprong de meest interessante speelruimtes (ibid.: 31). Maar net die parken en bossen zijn volgens jeugddiensten en volgens het jeugdwerk onvoldoende toegankelijk of beschikbaar (ibid. 33).

4.3. Gegevens over buitenspelen

4.3.1 Enquête-onderzoek

Volgens het enquête-onderzoek van Bea Van den Bergh bij 1800 Vlaamse kinderen uit de lagere school **spelen bijna drie op tien kinderen heel vaak buiten** in hun buurt, en nog eens twee op tien doet dat vaak. **De helft van de kinderen speelt nooit of maar af en toe in de buurt** (Van den Bergh 1997: 59).⁶⁶ **Kinderen die veel vrienden in de buurt hebben wonen, spelen vaker buiten** dan kinderen die weinig vrienden in de buurt hebben.

Acht op tien kinderen vindt ook dat er thuis veel of heel veel plaats is om te spelen. Een op dertig vindt dat er echt onvoldoende plaats is thuis (Van den Bergh 1997: 63).

In de context van buitenspelen en de aanwezigheid van kinderen in de publieke ruimte, verwijzen lokale jeugd(werk)beleidsplannen zeer vaak naar de algemene en gemeentelijke cijfers uit de **Kliksons-enquête**, afgenomen bij 30000 10- tot 16-jarigen. Deze cijfers gaan niet rechtstreeks over buitenspelen maar veeleer over vrijetijdsbesteding. Zelfs bij deze iets oudere leeftijdsgroep dat het overgrote deel van de vrije tijd zich afspeelt thuis (de eigen kamer bijvoorbeeld) (40%) of in de eigen straat (22%). Meisjes en jongere kinderen blijven nog vaker thuis; jongeren uit het BSO en TSO zijn vaker op straten en pleinen in de gemeente te vinden (Kaesemans 2002: 41-42).

De (beleidsgerichte) Plaformtekst Ruimte n.a.v. de Kliksonsenquête⁶⁷ maakt een analyse van het probleem op basis van de resultaten van de bevraging. De tekst wijst op enkele structurele problemen:

Kinderen en jongeren brengen veel vrije tijd buitenshuis door. Ze fietsen, voetballen en zwemmen bijvoorbeeld graag maar doen dat minder dan ze zouden willen omdat er in hun buurt te weinig sportinfrastructuur is of omdat ze er op eigen kracht niet geraken. Het probleem van inplanting en bereikbaarheid geldt ook voor pleinen met sport- en speeltoestellen, zwembaden, winkelcentra, cultuurcentra, filmzalen en plaatsen voor creatieve vrijetijdsbesteding.

Er zijn ook te weinig open grasvelden, pleinen, tuinen, parken en bossen en plekjes om rond te hangen. Kinderen en jongeren willen meer groen, liefst dicht in hun buurt. Kortom: het gebrek aan bereikbare voorzieningen en kwaliteitsvolle buitenruimtes beïnvloedt in sterke mate de vrijetijdsbesteding en de algemene ontwikkeling van kinderen en jongeren.

De tekst gaat ook dieper in op een minderheid van kinderen en jongeren die een negatief beeld van de eigen buurt heeft, en van de gevolgen die dit heeft voor houdingen en gedrag:

Eén op vijf kinderen en jongeren heeft een negatief beeld van zijn buurt. Deze tieners missen pleinen met sport- en speeltoestellen en ruimte om rond te hangen en ze willen graag een bos, een park of een plein met zitbanken in hun buurt. Zij storen zich ook aan hondenpoep, afval, geluidsoverlast en aan te veel verkeer. Een niet te verwaarlozen groep kinderen en jongeren is zelfs soms bang, wordt vaak lastig gevallen door oudere tieners of wordt weggejaagd door buurtbewoners. Zulke negatieve beeldvorming over de eigen buurt wordt sterker naarmate men in een stedelijke omgeving woont, tot de lagere inkomensgroepen behoort, een lagere scholingsgraad heeft, allochtoon is of een handicap heeft. Een negatieve perceptie van de buurt leidt bovendien tot een meer passieve vrijetijdsbesteding: men luistert naar muziek, surft, speelt games of chat op het internet, kijkt tv, luiert of verveelt zich, eerder dan in de tuin te spelen, zelf muziek te maken, strips te lezen of voor een huisdier te zorgen.

⁶⁶ Ter vergelijking: volgens Nederlands enquête-onderzoek (Zeijl 2005) zou twee derde van de Nederlandse kinderen vanaf 3 jaar dagelijks buitenspelen, terwijl 2% nooit buiten speelt. Kinderen uit niet-westerse gezinnen met een lage socio-economische status, die vaak in buurten met weinig kwaliteitsvolle ruimte wonen, zeggen minder buiten te spelen dan andere kinderen. Er wordt meest gespeeld in de tuin, op grasveldjes in de buurt, en op straat voor het huis (Zeijl 2005: 49-50). Bij acht- tot twaalfjarige Nederlandse kinderen blijken buitenspelen en lidmaatschap van een sportvereniging samen te hangen (Zeijl 2005: 58). Vooral jongens spelen buiten en sporten, meer dan twee keer zo vaak als meisjes (ibid.: 59). Terwijl volgens dit onderzoek buitenspelen en binnenspelen weinig samen voorkomen (ibid.: 63), wordt er geen verband gevonden tussen buitenspelen en televisie kijken: kinderen die veel buitenspelen kijken ongeveer even vaak televisie als kinderen die weinig buitenspelen.

⁶⁷ Zie www.kinderrechten.be

De **jeugddiensten** van Antwerpen en Gent hebben wel enkele meer grootschalige bevragingen gedaan over de vrijetijdsbesteding van kinderen (zie ook 3.1.1). Jeugddiensten uit kleinere steden en gemeenten ontbreekt het hiervoor wellicht aan mankracht en middelen.

De stedelijke context is in heel wat opzichten specifiek wanneer het over buitenspelen gaat, maar de resultaten van deze bevragingen zijn toch zeer relevant. Hoewel in de grote steden relatief gezien vrij weinig kinderen wonen, gaat het in absolute cijfers toch om veel kinderen, die zeker in Brussel en Antwerpen vooral in de negentiende-eeuwse wijken wonen (Verhetsel e.a. 2003: 46). Deze kinderen hebben zelden een tuin, terwijl in bijna alle buurten elders in Vlaanderen ongeveer drie kwart van de kinderen een tuin heeft (ibid.: 51).

De enquête **Ik weet wat gedaan!** (VUB/Cesor 2007) peilde naar de vrijetijdsbestedingen van Gentse kinderen en jongeren. Ruim de helft van de Gentse kinderen uit de eerste en tweede graad van het basisonderwijs geven '**buitenspelen met je vrienden of vriendinnen**' een belangrijke plaats in hun vrijetijdsbesteding (VUB/Cesor 2007: 30-44). **54% zegt dat ze dat 'veel' doen**, 38% doet het 'weinig' en bijna acht procent zegt nooit buiten te spelen. Daarmee is buitenspelen na tv (of video of dvd) kijken en leuke dingen doen met het gezin de belangrijkste vrijetijdsactiviteit, maar wel de enige in de top 5 die zich buitenshuis afspeelt. Voor jongens en meisjes zijn geen significante verschillen vastgesteld; meisjes spelen wél significant vaker binnen. Binnen spelen met vrienden of vriendinnen doen 33% van de kinderen veel, een goeie helft van de kinderen 'weinig', en 13% nooit.

Kinderen in het centrum spelen minder buiten dan kinderen in de negentiende-eeuwse gordel rond Gent, maar de kinderen in de randgemeenten spelen het meest buiten (resp. 46, 54 en 60% zegt 'veel' buiten te spelen met vrienden). De kinderen in het centrum spelen ook minder binnen.

Veel binnen- en veel buitenspelen hoeven elkaar zeker niet uit te sluiten, eerder integendeel: binnenspelen met vrienden, buitenspelen met vrienden en computerspelletjes spelen met vrienden blijken met elkaar samen te hangen.

Buitenspelen gebeurt ook frequent in het **jeugdwerk**. 22% van de bevraagde kinderen gaat ook 'veel' naar de jeugdbeweging (VUB/Cesor 2007: 51-54). Daarbij zijn meer jongens dan meisjes. Vooral kinderen uit de gordel rond Gent, van niet-Belgische origine, en van een lage socio-economische status zijn geen lid van een jeugdbeweging. Eenzelfde beeld is te vinden bij themakampen, sportkampen of vakantiecampen. De kinderen geven de jeugdbeweging zelf niet op als activiteit die ze vaker zouden willen doen; hun ouders doen dat wel. De kinderen zeggen vooral niet vaker te gaan naar een jeugdbeweging omdat ze geen interesse hebben, en ook wel door de slechte bereikbaarheid of omdat er geen jeugdbeweging in de buurt is.

In de oudere enquête '**Jong in Gent**' (Stad Gent 2001: 9-10) antwoordde **61.8 % positief op de vraag 'Kun je spelen in je buurt?'**. Ruim één derde van de Gentse kinderen heeft daar dus een probleem mee. De plaatsen waar kinderen zeggen effectief het vaakst te spelen, zijn de straat (31%), bij vrienden (31%) en thuis (29%). Speelplein (4%) of (gras)veldje (5.5%) worden zelden genoemd. 60% van de ondervraagde kinderen is lid van een kinder- of jeugdwerking, en 85% doet aan sport, meestal in een sportclub.

4.3.2 Observatie-onderzoek: buitenspelen in Heusden-Zolder

In haar onderzoek doorkruiste Els Jennen (2006) van juni tot september 2004 een tiental keren de hele publieke ruimte van Heusden-Zolder, altijd bij droog weer en in weekends, de vakantieperiode of op naschoolse uren. Op 226 plaatsen werden kinderen geobserveerd; 507 kinderen en jongeren maakten gebruik van formele speelruimte, 1221 kinderen en jongeren van de informele speelruimte.

31% van de geobserveerde kinderen maakte gebruik van **informele publieke buitenruimte** (om er te verblijven, bijvoorbeeld te spelen of rond te hangen; zij die de ruimte als doorgangsruiimte gebruikten zijn niet meegeteld).

17% van de kinderen en jongeren maakten gebruik van **formele speelruimtes**: vooral speelpleinen en jeugdwerkinfrastructuur. **Speelbossen werden in de observaties haast niet gebruikt**, en alleen door jeugdbewegingen. Ze liggen vaak veraf, of zijn niet zo geschikt om in te spelen door hun vegetatie of hun ligging (Jennen 2006: 106-109). Het gebrek aan sociale controle, de geringe bereikbaarheid en de afwezigheid van (andere) voorzieningen lijken er voor te zorgen dat speelbossen ondergebruikt worden, zelfs al zien kinderen en jongeren 'meer groen' als een belangrijke ruimtelijke prioriteit.

18% van de geobserveerden maakten gebruik van **georganiseerde vrijetijdsbestedingen**. (Jennen 2006: 90-91).

Zoals eerder al vermeld stelde Jennen vast:

“Tot de leeftijd van 12 jaar blijft de informele publieke ruimte voor de woning of in de straat veruit de belangrijkste informele verblijfsplaats. Pas vanaf de leeftijd van 15 jaar is het wijkniveau belangrijker” (Jennen 2006: 131).

Het is voor **speelpleinen** essentieel dat er een voldoende **aanwezigheid van andere kinderen** (onder meer omdat het speelplein niet te ver weg of te excentrisch ligt) en een **voldoende sociale controle** is, opdat ze door kinderen spontaan gebruikt worden (Jennen 2006:105). Dit geldt des te sterker voor speelpleinen in een buurt met een sterk publiek sociaal leven, waar speelplein en straat als één geheel worden gezien (ibid.).

Speelpleinen met een bovenlokale werking of invloedssfeer worden zeer intensief gebruikt, maar de kinderen die er komen, zijn dan wel bijna altijd vergezeld van volwassenen.

Voor de publieke ruimte valt het op dat **sociale veiligheid** sterk mee bepaalt of een plek door kinderen wordt gebruikt of niet. Sociaal veilige plaatsen worden veel gebruikt, zeker als ze als observatiepunt kunnen dienen, zoals straathoeken. Plaatsen met een beperkte sociale veiligheid worden weinig gebruikt (Jennen 2006: 131).

De publieke ruimte wordt verder meer gebruikt in omgevingen met een **socio-economisch zwakkere status**.

Referenties

- Ackermans, E. (1970), *De woonomgeving als speelgelegenheid*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- American Association of Pediatrics (2006), Active healthy living: prevention of childhood obesity through increased physical activity. *Pediatrics* 117: 1834-1842.
- Armitage, Marc (2004), 'Hide and seek – where do children spend their time after school?', *Paper gepresenteerd op The Second European Conference Child in the City, London, 20-22 oktober 2004*.
- Ball, David J. (2004) Policy issues and risk-benefit trade-offs of 'safer surfacing' for children's playgrounds. *Accident Analysis & Prevention* 36 (4): 661-670.
- Ben-Arieh, Asher & Anat Ofir (2002), 'Time for (more) time-use studies: studying the daily activities of children', *Childhood* 9 (2): 225-248.
- Björklid, Pia (1982), *Children's outdoor environment. A study of children's outdoor activities on two housing estates from the perspective of environmental and developmental psychology*. Stockholm: Stockholm Institute of Education.
- Bouw, C. & Karsten, L. (2004) *Stadskinderen; Verschillende generaties over de dagelijkse strijd om ruimte*. Amsterdam: Aksant
- Burdette, H.L., Whitaker, R.C. & Daniels, S.R. (2004) "Parental Report of Outdoor Playtime as a Measure of Physical Activity in Preschool-aged Children". In: *Arch Pediatric Adolescence Med*, Vol. 158, pp. 353-357
- Burdette, H.L. & Whitaker, R.C. (2005a) "A National Study of Neighborhood Safety, Outdoor Play, Television Viewing, and Obesity in Preschool Children". In: *Pediatrics* Vol. 116, No. 3, pp. 657-662
- Burdette, H.L. & Whitaker, R.C. (2005b) "Resurrecting Free Play in Young Children; Looking Beyond Fitness and Fatness to Attention, Affiliation and Affect". In: *Arch Pediatric Adolescence Med*, Vol. 159, pp. 46-50
- Burke, Catherine (2005), ' "Play in focus": Children researching their own spaces and places for play', *Children, Youth and Environments* 15 (1): 27-53.
- Buysse, Wim (2003) *Kinderen en jongeren in de stad. Case: Analyse van de speelruimte in Gent*. Ongepubliceerde scriptie ingediend tot het behalen van de graad van licentiaat in de geografie, optie sociale geografie, Universiteit Gent.
- Christensen, Pia (2003), 'Place, space and knowledge: children in the village and the city', p. 13-28 in Pia Christensen en Margaret O'Brien (red.), *Children in the City. Home, Neighbourhood and Community*. London: Routledge Falmer.
- Christensen, Pia & Miguel Romero Mikkelsen (2008), 'Jumping off and being careful: children's strategies of risk management in everyday life', *Sociology of Health & Illness* 30 (1): 112-130.
- Cijferboek Jeugdwerk 2005-2007* (2005). Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Cohen, D.A., J.S. Ashwood, M.M. Scott, A. Overton, K.R. Evenson, L.K. Staten, D. Porter, T.L. McKenzie & D. Catellier (2006), 'Public parks and physical activity among preadolescent girls', *Pediatrics* 118 (5): 1381-1389.
- Coster, Denise & Josie Gleave (2008), *Give us a go! Children and young people's views on play and risk-taking*. Rapport n.a.v. *Playday 2008*. Zie www.playday.org.uk
- Daschütz, Petra (2006), 'Spare time in the city: A comparison of activity space and leisure mobility of children and adolescents in a park and an inner-city quarter in Vienna', *Paper gepresenteerd op de Third European Child in the City Conference, Stuttgart, 16-18 oktober 2006*.
- den Hertog, F.R.J., M.J. Bronkhorst, M. Moerman & R. van Wilgenburg (2006), *De gezonde wijk. Een onderzoek naar de relatie tussen fysieke wijkenmerken en lichamelijke activiteit*. Amsterdam: EMGO Instituut.
- Emmelkamp, R. (2004) *Een veilig avontuur. Alledaagse plaatsen en vrijetijdsbesteding in de verhalen van jongeren en ouders*. Amsterdam: Academisch Proefschrift, Universiteit van Amsterdam.

- Evans, Gary W. (2006), Child Development and the Physical Environment. *Annual Review of Psychology* (57): 423-451.
- Fjørtoft, I. (2004), 'Landscape as playscape: The effects of natural environments on children's play and motor development', *Children, Youth & Environments* 14 (2): 21-44.
- Fris in het Landschap, Kind & Samenleving vzw en Luc Deschepper (2005), *Speelruimtebeleidsplan Brugge 2006-2013 – Deel 1: Informatief gedeelte*.
- Gilliland, Jason, Martin Holmes, Jennifer D. Irwin & Patricia Tucker (2006), 'Environment equity is child's play: mapping public provision of recreation opportunities in urban neighbourhoods', *Vulnerable Children and Youth Studies* 1 (3): 256-268.
- Ginsburg, Kenneth R. (2007), The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. American Academy of Pediatrics Clinical Report. *Pediatrics* 119: 182-191.
- Hartle, L, J. Campbell, A. Becker, S. Harman & B. Tiballi (1994), 'Outdoor play: A window on social-cognitive development', *Dimensions of Early Childhood* 23 (1): 27-31.
- Heft, Harry (1988), 'Affordances of children's environments: A functional approach to environmental description', *Children's Environments Quarterly* 5: 29-37.
- Hillman M, J. Adams & J. Whitlegg (1990), *One false move... A study of children's independent mobility*. London: Policy Studies Institute.
- Hofferth, Sandra L. & John F. Sandberg (2001), How American children spend their time. *Journal of Marriage and Family* 63: 295-308.
- Hüttenmoser, Marco & Dorothee Degen-Zimmermann (1995), *Lebensräume für Kinder*. Zürich: Maria Meierhofer-Institut für das Kind.
- Isenberg, John P. & Quisenberry, Nancy. (1988). Play: A necessity for all children. A position paper. Olney, MD: Association for Childhood Education International.
- Isenberg, John P. & Quisenberry, Nancy. (2002). Play: Essential for all children. A Position Paper of the Association for Childhood Education International. Olney, MD: Association for Childhood Education International.
- Jennen, Els (2006), *Speel- en ontmoetingskansen van publieke ruimte voor kinderen en jongeren. Case: Heusden-Zolder*. Hogeschool Antwerpen, Hoger Instituut voor Architectuurwetenschappen Henry Van de Velde, Departement Ontwerpwetenschappen, Opleiding Stedenbouw en Ruimtelijke Planning.
- Jeugd en Stad (2001), *Jeugdpeiling, jeugdparagraaf. Kinderen en jongeren vertellen hun verhaal. Het beleid luistert*. Brussel: Jeugd en Stad.
- Kaesemans, Gorik (2002), *Tienerkliks. Het verhaal van het Vlaamse Kliksonderzoek*. Leuven: Garant.
- Karsten, L., Kuiper, E. & Reubsæet, H. (2001) *Van de straat? De relatie jeugd en openbare ruimte verkend*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Karsten, Lia (2003), Children's use of public space. The gendered world of the playground. *Childhood* 10: 457-473.
- Kind & Samenleving vzw (2008), *Speelruimtebeleidsplan Geel 2008-2015 - Rapport fase 1 – informatief gedeelte*.
- Kind & Samenleving vzw, Fris in het Landschap & Luc Deschepper (2008), *Onderzoeksrapport over het Speelruimtetweefsel in Antwerpen: Speeruimtetweefsel Brederodewijk*. Onderzoek i.o.v. de Stedelijke Jeugddienst.
- Kylin, Maria (2003), 'Children's dens', *Children, Youth and Environments* 13 (1): 1-25.
- Kyttä, M. (2002), [Affordances of children's environments in the context of cities, small towns, suburbs and rural villages in Finland and Belarus](#). *Journal of Environmental Psychology* 22: 109-123.
- Lacey, Lauren (2007), *Street Play. A literature review*. Rapport n.a.v. *Playday 2007*. Zie www.playday.org.uk
- Lester, Stuart & Wendy Russel (2008), *Play for a change. Play policy and practice: a review of contemporary perspectives*. Research briefing. London: National Children's Bureau.

- Lindstrand, P. (2004) *Playground and outdoor play*. Stockholm: Stockholm International Toy Research Centre. Op: <http://www.sitrec.kth.se>
- Louv, Richard (2007), *Het laatste kind in het bos. Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur*. Utrecht: Jan Van Arkel.
- Mackett, Roger L. & Paskins, James (2008), Children's Physical Activity: The Contribution of Playing and Walking. *Children & Society* 22: 345-357.
- Manni, Gentile (2004), *Les temps des enfants. Etude documentaire commanditée par l'Observatoire de l'Enfance et de la Jeunesse de la Communauté Française de Belgique*. Op: http://www.oejaj.cfwb.be/IMG/pdf/pub_Temps_enfants.pdf
- Meire, Johan (2005a), *Gaandeweg. Een belevingsonderzoek over de (autonome) mobiliteit van 11- tot 13-jarigen*. Meise: Kind & Samenleving.
- Meire, Johan (2005b), *Kinderparticipatie in lokale mobiliteitsprojecten. Een actieonderzoek*. Meise: Kind & Samenleving.
- New Policy Institute (2002), *The value of children's play and play provision: a systematic review of the literature*. London: New Policy Institute.
- NDO (1984) *Spelen en spelen is twee; Een onderzoek naar de samenhang tussen het speelgedrag van kinderen en de 'speelkwaliteiten' van de woonomgeving*. Brussel: NDO.
- Petermans, Ann & Enid Zwerts (2006), *Vervoersafhankelijkheid en –autonomie van kinderen tussen 10 en 13 jaar. Rapport kwantitatief onderzoek*. Hasselt: Instituut voor Mobiliteit.
- Pellegrini, Anthony & Peter Blatchford (2002), 'The developmental and educational significance of recess in schools', *EarlyReport Newsletter* 29 (1).
- Pellegrini, Anthony D., Peter Blatchford, Kentaro Kato & Ed Baines (2004), 'A short-term longitudinal study of children's playground games in primary school: Implications for adjustment to school and social adjustment in the USA and the UK', *Social Development* 13 (1): 107-123.
- Punch, S. (2000) "Children's strategies for creating playspaces: negotiating independence in rural Bolivia". In: S.L. Holloway & G. Valentine (eds.) *Children's Geographies; Playing, Living, Learning* (pp. 48-62). London: Routledge
- Rasmussen, Kim (2004), 'Places for children – children's places', *Childhood* 11 (2): 155-173.
- Rasmussen, Kim & Søren Smidt (2003), "Children in the Neighbourhood: The Neighbourhood in the Children", p. 82-100 in Pia Christensen en Margaret O'Brien (red.), *Children in the City. Home, Neighbourhood and Community*. London: Routledge Falmer.
- Reek, Mascha (2008), *Gezonde wijken voor kinderen. De relatie tussen fysieke kenmerken van de woonomgeving en gezond beweeggedrag van kinderen van 10-12 jaar*. Technische Universiteit Delft: Afstudeerrapport, Faculteit Bouwkunde.
- Roemnick, J.N., L.H. Epstein, S. Raja, L. Yin, J. Robinson & D. Winiewicz (2006), 'Association of access to parks and recreational facilities with the physical activity of young children', *Preventive Medicine* 43: 437-441.
- Smith, Fiona & John Barker (2001), 'Commodifying the countryside: the impact of out-of-school care on rural landscapes of children's play', *Area* 33 (2): 169-176.
- Sook-Young, S., J.E. Herwig & M. Shelley (2001), Pre-schoolers' play behaviours with peers in classroom and playground settings, *Journal of Research in Childhood Education* 15 (2): 149-164.
- Stad Gent, 2001. *Jong in Gent, Bevraging van kinderen en jongeren in het kader van het ruimtelijk Structuurplan*. Gent: Plangroep Speelruimtebeleid.
- Stephenson, Alison (2003), 'Physical risk-taking: dangerous or endangered?', *Early Years* 23 (1): 35-43.
- Stone, Bill (2004), 'Playing with science. Elementary school science: Learning through play', *Paper gepresenteerd op The 23rd ICCP World Play Conference, 'Play and Education', Cracow, 15-17 September 2004*.

Stone, Sandra J. & Chris Lozon (2004), 'The cognitive and social values of play in the learning contexts of mixed-aged children', *Paper gepresenteerd op The 23rd ICCP World Play Conference, 'Play and Education', Cracow, 15-17 September 2004.*

Stratton, Gareth & Janine Leonard (2002), 'The effects of playground markings on the energy expenditure of 5-7-year old school children', *Pediatric Exercise Science* 14: 170-180.

Sutton-Smith, Brian (2003), 'Play as a parody of emotional vulnerability', *Play and Culture Studies* 5: 3-18.

Thaens, Karen & Frank Strynck (2006), *Onderzoek publieke speelruimte in Vlaams-Brabant*. Leuven: Provincie Vlaams-Brabant.

[Tsao, Ling-Ling](#) (2002), How much do we know about the importance of play in child development? *Childhood Education* 78 (4): 230-233.

Valentine, Gill (2004), *Public Space and the Culture of Childhood*. London: Ashgate.

Van Andel, Joost (1978), *Kinderen in de woonomgeving. Een onderzoek naar de invloed van de woonomgeving op het spel van kinderen*. Leiden: Doctoraalscriptie voor de vakgroep Ontwikkelingspsychologie, Rijksuniversiteit Leiden.

Van Andel, Joost (1985), *Woonomgeving en kinderen. Een onderzoek naar de invloed van ruimtelijke kenmerken en veranderingen van de woonomgeving op kinderen van 6 tot 12 jaar*. Eindhoven: Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor in de technische wetenschappen aan de Technische Hogeschool Eindhoven.

van den Berg, A.E., R. Koenis & M.M.H.E. van den Berg (2007), *Spelen in het groen. Effecten van een bezoek aan een natuurspeelplein op het speelgedrag, de lichamelijke activiteit, de concentratie en de stemming van kinderen. Alterra-rapport 1600*. Wageningen: Alterra.

Van den Bergh, Bea (1997), *Kindertijd. Kinderen en ouders over de leefsituatie van kinderen op lagereschoolleeftijd in Vlaanderen*. Leuven: Garant.

Van der Spek, Mieke & Rogier Noyon (1993), *Uitgeknikkerd, opgehoepeld. Een onderzoek naar de bewegingsvrijheid van kinderen op straat*. Amsterdam: Kinderen voorrang/Regioplan.

Van Eijnde, Stien (2004), *Spelen in de stad: kinderspel? Een kwalitatieve en kwantitatieve studie naar het speelgedrag en de speelmogelijkheden van Antwerpse stadskinderen*. Universiteit Antwerpen: Eindverhandeling voorgelegd met het oog op het behalen van de graad van licentiaat in de politieke en sociale wetenschappen.

Van Gils, Jan (1992), *Wie niet weg is is gezien. Hoe beleeft een kind zijn gezin, zijn school en zijn vrije tijd?* Brussel: Koning Boudewijstichting.

Van Gils, Jan (1995), *Ik krijg geen konijn en geen broer. Kinderen over het gezin*. Leuven: Garant.

Van Gils, Jan (2000a), *Kinderen filosoferen over de stad. Een belevingsonderzoek op basis van filosofische gesprekken van Brusselse kinderen van 10 à 12 jaar*. Meise: Onderzoekscentrum Kind & Samenleving.

Van Gils, Jan (2000b), *3000 kinderen aan het woord op de kinderrechtenboot. Een praktijkonderzoek naar kinderpacticipatie en naar de bezorgdheden van kinderen*. Antwerpen: Provincie Antwerpen.

Veitch, J., Bagley, S., Ball, K. & Salmon, J. (2006) "Where do children usually play? A qualitative study of parents' perceptions of influences on children's active free-play" In: *Health & Place*, Vol. 12, pp. 383-393

VUB/Cesor (2007), *Ik weet wat gedaan! Gentse jeugd en hun vrijetijdsbesteding*. Onderzoeksrapport i.o.v. Jeugdendienst Stad Gent. Gent: Stad Gent.

Wheway, Rob (2004), 'How children vote with their feet: observational and interview research on estates', *Paper gepresenteerd op The Second European Conference Child in the City, London, 20-22 oktober 2004.*

Woolley, Helen, Jessica Dunn, Christopher Spencer, Tania Short & Gwyn Rowley (1999), 'Children describe their experiences of the city centre: a qualitative study of the fears and concerns which may limit their full participation', *Landscape Research* 24 (3): 287-301.

Zeijl, Elke (2005), 'Vrije tijd', p. 48-64 in *Kinderen in Nederland*. SCP. Zie http://www.scp.nl/publicaties/boeken/9037702090/Kinderen_in_Nederland-Bijlage_hoofdstuk_4_Vrije_tijd.pdf